

VIGILIA

SZERKESZTI
SIK SÁNDOR

TAKÁCS JÓZSEF
GYÓRI BENEDEK
SIK SÁNDOR
HOLENDA BARNABÁS
GÖRGEI GÁBOR
FRANZ KAFKA
FEKETE ISTVÁN
MIHELICS VID
írásai

1954 ÁPRILIS

Ára: 5 forint

TARTALOM

	O d a l
<i>Takács József</i> : Mária a kereszt tövében	163
<i>Győri Benedek</i> : Őseink nagybójtje	171
<i>Sik Sándor</i> : A 138. zsoltár	176
<i>Holenda Barnabás</i> : A mindenség élete	177
<i>Görgei Gábor</i> : Kékestető, gyógyintézet (Versek)	186
<i>Franz Kafka</i> : Aforizmáiból	188
<i>Fekete István</i> : A szél és az erdő (Elbeszélés)	190
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	195
A kis út	204

N A P L Ó :

Franz Kafka (206); Madagaszkár püspökei és a madagaszkáriak szabadsága (208); Az élő szent öreg (209); Katolikus kontinens még Latinamerika? (212); Kárpáti Aurél (213); Az evangélium a sárak földjén (215); Kempelen Farkas (216); Mozart másolásai (218); Az áldozat jegyében (220); A szeplőtelen fogantatás előfutárának előfutára (222) 206

felelős szerkesztő és kiadó:

Sik Sándor

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4. postafiók 151. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adjuk vissza. Kiadóhivatás Budapest, V., Kossuth Eajos-u. 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszáma száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

MÁRIA A KERESZT TÖVÉBEN

Gyakran jut most eszünkbe, meg is énekeljük: „All a gyöt-rött Istenanyja, kín az arcát könnybe vonja, úgy siratja szent Fiát.“ A Szentatya telje-sebben látja, többet is mond ró-la: „(Fiát) a Golgotán anyai jogainak és szeretetének teljes feláldozásával együtt... Adám összes gyermekeiért... az Örök Atyának áldozatul odaadta.“ (A „Corporis Mystici“ enciklika befejező részében.)

Az Egyház kifejezetten visz-szautasztja azt a felfogást, mint-ha Máriát áldozatot bemutató papnak lehetne tekinteni; a Corredemptrix név a szaktudo-mányban már rég szokásos, de magyar megfelelője talán még el sem hangzott, népünk anya-nyelvén legfeljebb csak óvakodó próbálkozásokban vagy meg-gondolatlan túlzásokban hall-hatta. Am a Szentatya világo-san Mária áldozatát, a megvál-tásban vitt szerepét tanítja. Biztos, hogy igaza van, de az-ért még nem szabad szavait lel-kendezve felkapnunk és akár-hogy értenünk.

Máriáról szólva kettőre kell ügyelnünk: nem szabad Őt úgy Krisztus mellé állítanunk, mint-ha nem csak egyedül Krisztus kegyelme által lenne az, aki, és ténne azt, amit tesz; de nem szabad Őt magunk közé sem úgy besorolnunk, mintha csak velünk egyformán lenne és len-ne Krisztusban. Mi bűnből, a Sátán szolgaságából, Isten el-lenségeiből lettünk Krisztuséi; Máriát másként, mint Krisztus-ban, még csak nem is gondol-hatjuk. Ő is nyilván megváltott, de az Ő megváltása még a mi csodálatos megváltásunkhoz ké-pest is csodálatos, akár a meg-

váltás módját, akár bőségét te-kintjük: az üdvösség rendjében az Isten szülő méltóságát és feladatát kapta, nem öntudatlan bábuként, hanem az Istenember művébe édesanyjai megértéssel és készséges hűséggel belesimu-ló társként. Az Asszony és Fia már az üdvösség megigérésénél is együtt említődnek (Móz. I. 3, 15.); érthető tehát, hogy az üdvösségünket termő keresztnél is együtt munkálkodnak, ami-kor eljött a Fiának az óraja és szót engedett az Asszonynak (Ján. 2, 4), akit édesanyjaul szeretett és a harminc év meg-hitt beszélgetéseiben az új Éva, az Életet szült Asszony hivatá-sára is előkészített. Erről a Krisztus-akarta hivatásról, Má-riának erről a nagy megtisz-tetetéséről kell a Szentatya szavait értenünk.

Dehát mi szerepe lehetett Má-riának a keresztáldozatnál? Nem kizárólagosan Krisztusnak, egyetlen Papunknak volt az nagy tette? Kétségtelenül. Talán Mária mégis társa volt az ál-dozat bemutatásában? Szó sem lehet róla! De gondoljuk meg, hogy az Öszövétség rendje sz-rint az áldozati tárgyat mindig más valaki, — egy hívő, ahogy ma mondanók — adta a pap ke-zébe: saját tulajdonát, saját ter-mését, saját nevelését engedte át, hogy a pap kézbe vegye és Is-tennek odaadja. Magát az ál-do-zatot csak a pap mutatta be, ebben az értelemben egyedül ő volt az áldozó. De ugyanezt az áldozatot más, de helyes érte-lemben az ajándékot hozó ál-do-zatának is lehetett mondani, mint ahogy a Szentírás is a szü-lők áldozatának mondja azt a galambpárt, amelyet Urunk be-

mutatásakor a papnak átadtak, hogy áldozatul felajánlja. (Luk. 2, 24.)

Az Ujszövetség áldozata: Jézus élete, teste és vére. Honnan van ez az élet, ez a test, ez a vér? A Szűzanyától: Jézus az övé, az ő méhének gyümölcse, ő táplálta és nevelte. Krisztus persze Isten volt, de mivel hozánk az egy bünt kivéve mindenben hasonlónak lett, nem semmisíthette meg édesanyjának Fiahoz való jogát, Fiaért élő és aggódó szeretetét. Nem mintha Mária akadékoskodni, Fia nyűgösködni tudott volna; éppen ellenkezőleg: akaratát tudva egy pillanatig sem ragaszkodott. Hozzá, nem emlegette anyai jogait, anyai szeretetével nem akarta visszatartani, hanem egészen odaadta, hogy ne legyen csak anyjává, hanem legyen az Atyának adott áldozat a bűnös emberiségért. Annyira odaadta, hogy Jánost kapta helyette! (Ján. 19, 26.) Ez az odaadás azonban bármennyire készséges is volt, mégis csak áldozat volt, nemcsak fájdalmas, hanem igazi lemondás és igazi áldozatul való átengedés.

Mária szerepe azonban nemcsak ez az odaadás volt. Az Ószövetségben a pap nem a maga, hanem a közösség vagy az egyes ember nevében mutatta be az áldozatot, állandó megbízásból vagy alkalmi felkérésre. Krisztus is nemcsak értünk, hanem helyettünk, az egész emberiség nevében mutatta be áldozatát. Ezért áldozata nemcsak

az emberiségnek adott nagy ajándék, hanem az emberiség Istennek adott nagy ajándéka is: annyira az emberiségé, hogy most már igazságtalanság lenne Isten részéről, ha nem adna az embereknek kegyelmet. Hogy azonban Krisztus Főpap áldozata ennyire az emberiség áldozata legyen, ahhoz a megváltott emberiségnek legalább valamely képviselőjében erről az áldozatról tudnia, sőt azt kérnie kellett. Ki lehetett ez a képviselő? Márián kívül akkor még senki előtt sem fénytelt fel a kereszt titka, hogy az emberiséget megváltó nagy áldozat meg végbe rajta. Kérte Mária ezt az áldozatot az emberiség nevében? Mindig tudta, hogy nem egyedül magának szüli Jézusát, hanem hogy váltságunk ára legyen. Most pedig, hogy odaadta Őt áldozatul, már ezzel is kérte. Nem mintha Krisztus egyébként nem áldozta volna fel magát értünk; lehet azonban azt is kérni, amitérés nélkül is megkapnánk, mert így a kéreés révén magunknak is részünk van elnyerésében.

Krisztus áldozata így az emberiségé, nemcsak abban az értelemben, hogy közülnk való, aki bemutatja, hanem abban is, hogy értünk és a mi nevünkben mutatta be. Akit Isten az összes Krisztusban élők anyjává, az új Adám mellé új Évává állított, ott állott az új emberiség életforrásánál és szolgált a Megváltónak.

T a k á c s J ó z s e f

ŐSEINK NAGYBŐJTJE

(Nagybőjt élménye a régi magyar egyházi énekköltészetben)

A magyar katolikus egyház régi, nyomtatott és kézíratos énekeskönyveit lapozgató olvasó megrendítő élmény részese. Csodálkozva, megiepődve látja az énekeknek azt az áradását, amely az egyházi esztendőt körülömlí. Minden ünnepkörnek, minden ünnepnek és a munkás hétköznapoknak is gazdag énekköltészetük van. Gazdag, sokszínű: nemesak anyagában, hanem hangjában is. Tudós költők himnuszai, Isten-dicséretei mellett tisztán cseng benne a magyar nép éneke is. A magyar népe, mely ezt nem mástól tanulta, benne a maga szíve, lelke csendült áhitatba.

Ha a Kisdy Benedek egi püspök költségén, 1651-ben megjelent *Cantus Catholicit*, s utána az alig negyedszázad múltán megjelent Szegedy Lenárt féle *Cantus Catholicit* és a Kájoni féle *Canthionalét* átlapozzuk, megiepődve látjuk énekköltészetünk gazdagságát. A Kisdy-féle *Cantus* óvatos körültekintéssel válogat az egyház sokszázados himnusz-költészetéből, a régi és új magyar énekekből, és egymás után következő, de anyagukban alig gyarapodó kiadásai is hasonló gonddal válogatnak az újból. Szegedy és Kájoni énekeskönyvei kitarják a kaput. A kézíratos énekeskönyvekben velük haladva és belőlük táplálkozva gazdag énekes-kincs alakul ki.

Ezt csak kis részében ismerjük meg; pedig a magyar költészet történetének értékes fejezetét kellene megírni róla. A jövő feladata a gazdag anyag rendezése és egy nagy énekkataszter készítése. Megérdemli a nagy munkát. A magyar lélek áhíthatos perceinek sok nagyszerű emléke lappang az énekes könyvekben. Sok érték, melyet érdemes volna előásni és bennük őseink áhitatán épülni, tőlük tanulni.

Nagybőjt idején, a vezeklés lélekvizsgáló napjaiban a régi magyar énekek igéivel emlékezzünk őseink nagybőjtjéről. Vallásos néprajzunk és a régi írások sokat beszélnek arról, hogy népünk a nagybőjt fegyelmét keményen megtartotta. Minden rendűrangú magyar kereste a módját, miként valósítsa meg a bűnbánat szellemét a magánéletben is. Ősi, százados hagyományok felpelmező hatása jelentkezett és jelentkezik ma is bőjtí szokásainkban. A középkor szigorú aszkézise egyre halaványodva, egyre zsgorodva napjainkig él. Bőjtí időben templomban, magánháznaknál többet imádkoztak. Együtt, közösen mondták a fájdalmas olvasót és járták a keresztút stációit. Mindez bőséges alkalmat nyújtott, hogy ajkaikon az imádsággal együtt felcsendüljön a bőjtí ének is.

A vezeklésre intő szó már a farsang végén megszólalt, mikor a karnevál forgataga legmeszebbre sodorta Istentől az embert. Az ősi haláltánc komor zenéje dübörgött a táncrea pezsdítő síp hangjában:

*Kaszás itt földön a halál,
Ki mindenek rendin kaszál,
Erejét mutattya, füveket szaggattya,
Virágokat nem szán, kórókkal egyben hány,
Rajtad halál, jaj virágszál.*

(Szegedy: Cantus Catholici.)

De a középkor zordon igéit szelíd hang váltja fel. Felcsendül a szívbemarkoló ének: *Jézus panaszkodik bűnös ellen.*

*Ah hol voltál, hol mulatoztál,
Hogy ily későn érkezted,
Hol lakoztál, hol állottál,
Hogy eddig is élhettél.
Ne bujdossál szívem immár,
Mert már régen óhajt éppen,
Te is soha ne késsél.*

És Jézus hívó szavára meglágyul a bűnös szív:

*Szerelmesem én kegyesem,
Tied legyek egészen,
Én Jézusom, egy reményem,
Uralkodjál szívemben.
Neked adom, amim vagyok,
Én életemnek rendjében.
Tied vagyok, miglen élek,
Úgy végső ítéletben. Amen.*

(Paksi György énekeskönyve.)

A farsangvég tobzódásában meghallotta a jóra intő csengőtű szavát és hamvazószerdán odatérdelt az oltár elé.

*Fejem hamúval meg hintem,
Úgy lelkem jóra intem.
Mert mihelyt vétkekbe léptem,
Mindjárt hamuvá lettem.
Már penitenciát tartok,
Tüled kegyelmet várok.*

(Szegedy: Cantus Catholici.)

Bűneinkért vezekelni és a szenvedő Krisztusra emlékezni, ez most a feladat. A bűnös lélek bocsánatért esedezik és gyarlóságának alacsony voltából tekint fel a keresztre, Krisztus hét sebére, gyötrelmére, halálára és a kereszttel álló Szűz Anyára. Nem véletlen az, hogy az egyes énekeskönyvek élén három ősi latin himnusz és fordítása áll. Ismerte ezeket a magyar kódexirodalom is. Az első Colonna Aegidius óra-éneke: *Az Atyának bölcsessége*. Krisztus szenvedéseinek sommázása ez az ének, emlékeztető, hogy a nap minden órájában Róla elmélkedjünk. A Megfeszítetről, kinck szent sebeit Szent Bernát szavaival köszönti

a második ének:

*Üdvözlégy világ váltója,
Üdvösségnek megadója,
Keresztedre fel hágnia
Kívánok, tudod mi oka.
Add Jézusom szerelmedet,
Szerelmedért megholtodat.*

(Cantus Catholici, 1651.)

A kereszt árnyékában pedig meglátja a keserves Anyát és Jacopone da Todi *Stabat Mater*ének szavaival kéri:

*Add, hogy szívem felgerjedjen,
Jézus szerelmétől égjen,
Hogy néki kegyeskedgyem.*

(Cantus Catholici, 1651.)

E három ősi himnusz fordítása nyomán zúg fel a magyar nagybójt sokszólamú éneke. S ez az ének teli van annak megvalósásával, hogy Istent mélységes hódolat illeti egyszülött Fiaának megváltó kereszthaláláért.

*Dicséretet mondjunk Úr Istennek,
És ő fiának Christusnak,
Ki minket szent halálával,
Megváltta vére hullásával,
Jézus irgalmaz nekünk,
Christus kegyelmezz nekünk,
Úr Isten hallgass meg minket,
Idvezítőnk idvezíts minket.*

(Károni János: Cantionale.)

Sok ezekben az énekekben az epikus elem. Gyakran néhány rövid versszakba tömörítik Jézus életét, szenvedéseit, máskor hosszasan, bőbeszédűen mondják el Jézus passióját. De a bűnbánó lélek könnyes lírája ott bujkál az epikus sorokban. Gyakran ez adja meg az énekek sajátos népi zamatát. Önkéntelenül az ismeretlen szerzőkre gondolunk: a papban szűkölködő régi magyar falvak oszkola mestereire, vagy a faluval imádkozó, a falvakat búcsúra vezető szentemberekre. Arcvonásaikat elmosta az idő, nevüket nem mutatják, nem hivalkodnak vele a sorok kezdőbetűi, hangjuk is belevesz a magyar nép áhítatos énekeibe. Énekekből nem ők szólnak többé, a magyar nép költészetének hangja ez. Mennyi szépség villan felénk abból az énekből, melyben az énekes Krisztus szavaival rajzolja meg a sajátos „Ecce Homo” portrét.

*No földnek minden népei,
Ének dicsőült seregi,
Emberek, s minden állatok,
Jertek ide hol kik vadatok.*

*Sír én rajtam az hegy és völgy,
Megindult helyéből a föld,
Kősziklák meg repedeznek,
E szörnyű dolgon rettegnék.*

*En vagyok az Isten fia,
Kit Atya újjal mutata,
Amaz üdött szent Messiás,
Ki által lött a megváltás.*

*Sírat engem a nap és hold,
Nem szenvedheti kínomat,
Orcáját homály bé fogta,
Teremtőjét az is szánja.*

*Oh Adám bűnös fiai,
Hogy nem tudtok engem szánni,
Kínomat, hogy nézhetitek,
Hogy nem esik meg szívetek.*

*Sírnak a fényes csillagok,
Mert szenved teremtő urok,
Vagyon széllyel bolyongások,
Mert nincsen igazgatójuk.*

(Károni János: *Cantionale.*)

Még nem mérték le a hatást, melyet nyomtatott énekeskönyveink a vallásos népköltészetre gyakoroltak. Pedig ez a hatás nagy, különösen a belső formában, a hangban és az énekben meg-
rajzolt helyzetben figyelhetjük meg. Itt is megmutatkozik az a
gyengéd líraiság, mely az énekek hangját oly érzelmesen meleggé
teszi. Ime egy szép példa: a fájdalmas Szűz Anya megrendítő
hangját milyen egyénien, mennyire népünk nyelvén szólaltatja
meg ez az ének:

*Piros szép klárisom, édes ártatlanom,
Te voltál éltemben minden vigasságom,
Nem vala mindaddig bánatom, s fájdalom,
Valamíg előttem voltál fényes napom.*

*Sírjatok angyalok, mert ime látjátok,
Sok kínokban megholt mennyei uratok,
Gyászban bé öltözött, tündöklő csillagok,
Egek, bé buritva sötétes homálytok.*

*Csöndesen ragyogó fényes nap sugárát,
Ma gyászban burítsa, ne mutassa magát.
Holdvilág szomorúan fordítsa homályát,
Mert ime megölték ez világnak urát.*

(Paksi György énekeskönyve.)

A régi magyar nagybőjt költészete a nagyhéten találja meg a legmegrázóbb hangjait. A passiók mellett zengenek az ősi himnuszok, a *Vexilla regis*, az *Ave dulcis Mater Christi* és a *Gloria, laus et honor tibi sit* fordításai és fájdalmas fenséggel felzúgnak a Lamentációk is. S amikor a szertartások komor pompája megengedi, felcsendül a nép éneke is:

*Fakadgy meg én szemem hulló könnyeiddel,
Aradgy meg bús szívem folyó vizeiddel,
Épedgy meg én lelkem sok keserűséggel,
Az élet halálán halj meg gyötrellemmel.*

*Mert imé miképpen mindeneknek ura,
Kinek nap udvarán volt előbb sáfora,
Az eget és földet bé lepte táborá,
Mezítelen testtel jutott kereszt fára.*

*Ég ékességének borítva személye,
Mennybéli szép napnak mely homályos fénye.
Föld építőjének elfogyott ereje,
Istennek kénok közt, nincsen dicsősége.*

*Fogyatkozás nyilván támadott az napban,
Mert vérré változott világosságában,
Szép Phebus is nincsen előbbi ragyában,
Dicsőségnek ura, mert van gyalázatban.*

*Drága sebeiből foly lelkünknek dija,
És idősségünknek kicsorog adója,
Isten tagaiból jó vétünknek soldja,
Mellyel szent Atyánknak haragját meg oldja.*

*Sebeidben Uram legyen szivem fészke,
Bujdosó lelkemnek benned reménysége,
Érttem vett kénodban vétkem fizetése,
Földi rabságomnak bizodalmas kécse.*

*Kezed forrásiban, adgyad erőt nyerjek,
Tövis koronából életet hadd vegyek.
Oldaladban Uram erős várat leljek,
Véredből lelkemnek feredőt készítek.*

(Károni János: Cantionale.)

Ez az ének oda vezet, ahol a nagypénteki misztériumok, a passiójátékok születtek: a régi magyar iskolához. Költője latin auktorokon pallérozott diák poéta lehetett, s új hanggal gazdagította a nagybőjti kórust, mely mindig hittel hirdette:

*Imádjuk az Istennek feszített szent fiát,
És elménkben hordozzuk értünk meg holt bárányát,
Mert e szent test nagy jót szerzett,
És életet az ő benne hívőknek.*

(Károni János: Cantionale.)

A 138. ZSOLTÁR*

*I. Uram, a szemed rajtam, te ismered engemet,
ismered minden álltom-ültömet,
Távorról minden gondolatom érted,
látsz ahol járok s ahol nyugosodom,
és ismerős vagy minden útamon.
A szó még el sem érte nyelvemet,
ime, Uram, te mindenestül máris ismered.
Előlem is, mögülem is általölöl karod,
kezecdt rajtam nyugtatod.
Nagyon csodálatos ez a tudás nekem,
olyan magas, hogy meg nem érthetem.*

*II. Te lelked elől hova volna mennem?
színed elől hová rejteznem?
Egekbe hogyha hágok: ott jelen vagy,
holtak közt vessem ágyam: odalenn vagy.
Naptámadatnak ha szárnyára kapnék,
ha tenger legszélső szélein laknék:
Oda is csak a te karod vezet,
tart engem ott is jobbkezed.
S ha mondanám: „Hulljon homály fölé,
és éjre váljék körülöttem a fény” —:
Neked a setét nem setét,
s az éj világos mint a nap:
fény vagy setét: előtted ugyanaz.*

*III. Mert te formáltad a veséket bennem,
anyámnak méhében te szöttél engem,
Dicsérlek, hogy olyan csodálatosan alkottál meg engem,
hogy oly csodás vagy minden művedben.
Én lelkemet is látod teljesen,
nem volt előtted rejtve lényegem,
Mikor alkottál a rejtek ölében,
mikor szöttél az anyaföld mélyében.
Szemeid látták minden tettemet
és könyvedben megírva mindenek;
számlálva vannak a napok előre, még meg sem lettenek.
De énnekem, ó Isten, terveid milyen súlyosok
és mily temérdek számosok!
Ha megszámlálnám: többek a fővénynél!
ha érhetném is végét: még mindig teveled vagyok!*

*Vizsgálj meg, Isten, és ismerd meg szívemet,
próbára vess s lásd, hogyan érzek.
És lásd, hogy nem a bűnök útja von,
és vezess engem az ősi úton!*

Sík Sándor fordítása

* A nagyszombati feltámadási szertartásból.

A MINDENSÉG ÉLETE

G. Abetti, a firenzei asztrofizikai intézet igazgatója 1949-ben megjelent *Istoria dell' Astronomia* című nagy munkáját a következő mondattal kezdi: „Az ember, akit Isten arra teremtett, hogy a földön lakjék, már testalkatánál fogva is könnyen és kényelmesen emelte tekintetét az ég felé”. Nem tudhatjuk, mire gondolt az első ember, amikor először a csillagos égre nézett, amint azt sem tudjuk, hogy a föld utolsó lakója majd milyen gondolattal búcsúzik a felette ragyogó csillagvilágtól. Egy azonban bizonyos. Nem akad még egy dolog, amely annyira mutatná az emberi szellem csodálatos erejét, mint az a nagyszerű fejlődés, amellyel a Földgolyóhoz láncolt ember olyan mélyen hatolt a csillagvilág szinte a végtelenségig nyúló birodalmába s felismerte, hogy ez nem valami merev, változatlan világ, hanem épúgy megvan a maga élete, mint a Föld lakójának: a születés és elenyészás épúgy jellemzője létsorsának, mint a csak pillanatokig létező földi lényeknél. Csodálatos a mindenség titkának mindig tökéletesebb felismerése, de ennek megvalósításához jó néhány ezredév legnagyobb gondolkodóinak hatalmas szellemi erőfeszítésére volt szükség.

A mindenség mérete fokozatosan növekedett az emberi megismerésben. Archimedes a Kr. e. III. században még így ír: „Tudod, hogy a legtöbb asztrológus azt a gömböt nevezi Kosmosnak, amelynek középpontja a Föld középpontja, sugara pedig egyenlő a Nap középpontja és a Föld középpontja közötti egyenessel.” A Kosmos méreteinek megállapításához tehát elsősorban a Nap-Föld távolság ismerete volt szükséges, amint most is ez a csillagászati egység. A kiindulás volt a Föld, Hold és Nap viszonylagos nagysága. Archimedes idejében már világosan látták a görögök, hogy a Föld nagyobb, mint a Hold, a Nap pedig nagyobb, mint a Föld, de e nagyságok viszonyának megítélésében elég nagy volt a bizonytalanság. Eudoxus, Platon tanítványa azt vallotta, hogy a Nap átmérője 9-szerese a Hold átmérőjének, Pheidias szerint 12-szerese, Aristarchos szerint pedig 18 és 20 között van az átmérők viszonya. Ma már tudjuk, hogy ezek nagyon kicsiny értékek, mert a valóságban a Nap átmérője kerekén 400-szor nagyobb a Hold átmérőjénél. Természetes, hogy a Nap és Hold nagyságának téves ismeretében távolságuk megállapítása sem lehetett pontos. Különösen a Napnak tőlünk való távolságát becsülték aránylag kicsire. Még a görögség legnagyobb csillagásza, Hipparchos is a Nap távolságát 1.200 földugárnak gondolta, ami 19-szer kisebb a valóságos értéknél. Ez az adat szerepel Ptolemaiosnál, sőt Kopernikus is mindössze 1500 földugárra növelte meg. Csak a XVII. század második felében jutottak pontosabb értékhez.

Dominico Cassini, a bolognai egyetemen a csillagászat tanára 1669-ben XIV. Lajos meghívására Párisba ment, hogy ott csillagvizsgálót állítson fel. Több fontos eredménye mellett a Mars távolságának meghatározását is megkísérelte. Richer párisi csilla-

gász Cayenne-ben — ez az egyenlítőtől 5° -ra délre van — megfigyelte a Mars helyzetét az állócsillagok között. Ugyanebben az időben Cassini Párisban végzett megfigyelést. Mivel a két hely kerekén 10.000 kilométerre van egymástól, más és más irányban látszott a Mars. Ebből kiszámították a Marsnak tőlünk való távolságát. Kepler híres harmadik törvénye szerint összefüggés van a bolygók keringési ideje és a Naptól való távolsága között. Ha tehát ismerjük két bolygó keringési idejét — amit aránylag könnyű megfigyelni — s egyiknek távolságát, a másikat is ki lehet számítani. Ezen az alapon számította ki Cassini a Mars megfigyelése segítségével a Földnek a Naptól való távolságát és azt 21.000 földugárnak találta. Ez még mindig kisebb a valóságos értékénél.

A következő században inkább a Vénuszt használták fel hasonló számításra. A Vénusz megfigyelésére azt az időpontot választották, amikor az éppen elvonul a Nap tányérja előtt s azon mint kis fekete pont jól megfigyelhető. Így sem kaptak azonban olyan pontos eredményt, amely a csillagászokat kielégíthette volna. Fel lehet használni az apró bolygók közül azokat, amelyek elég közel kerülnek a Naphoz és a Földhöz is. Ilyen célra alkalmasnak látszott a 25 km átmérőjű Eros, amelyet 1898-ban fedeztek fel. Erről Voroncov-Veljamin *A világmindenség* című könyve a következőképp ír:

„Amikor a Föld és az Eros egyidejűleg pályájuk egymáshoz legközelebb eső pontjain vannak, csak 22 millió km választja el őket egymástól, ami 2 és félszer kisebb, mint a Föld és Mars közötti legkisebb távolság. Ha ebben az időpontban az Erost a csillagok közt a Föld ellentétes pontjairól szemléljük, a két látóvonal szöge egy egész ívmásodpercet tesz ki. Ismerve a Föld átmérőjét és megmérve az eltérést az Erosnak ezen látszólagos helyzetei között, pontosan megállapítható a Földtől való távolsága km-ekben. Mivel pedig a Föld és az Eros keringési ideje ismeretesek, Kepler harmadik törvénye alapján kiszámítható a két bolygó pályái nagy tengelyének aránya, melynek ismeretében az előbb meghatározott Föld-Eros távolságból könnyen kiszámíthatjuk km-ekben a Földnek a Naptól való távolságát. Ez a mennyiség az a mértékegység, amellyel a világmindenséget mérjük, és ezért az Eros megfigyelése számunkra igen értékes adatokat nyújt. 1942-ben fejezték be az Eros és a Föld legutóbbi 1931. évi közelhelyzetének alkalmával eszközölt nagyszámú mérés feldolgozását (e közelhelyzetek néhány évtizedenként ismétlődnek). Ezek eredményeként a Föld és a Nap közötti távolságot 149.280.000 km-rel találták egyenlőnek, a lehetséges hiba 15.000 km, vagyis 0,01%”.

A Naprendszer megismerése után következett az állócsillagok világa méreteinek megállapítása. Ez még nehezebb feladat volt. Az első lépést ebben az irányban megint Archimedes tette meg. *Homokszámítás* című híres munkájában hivatkozik Aristarchos tanítására, aki szerint a Nap van a mindenség középpontjában, e körül kering a körpályán a Föld. És ahányszor nagyobb a Földpálya sugara a Föld sugaránál, annyiszor nagyobb az állócsillagok szférájának sugara a Földpálya sugaránál. Archimedes, hogy biztos legyen benne, hogy nem dolgozik kis méretekkkel, az akkor gondoltaknál szándékosan nagyobb adatokat használt s így azt

kapta, hogy a földpálya sugara 10.000-szer nagyobb a Föld sugaránál, tehát az állócsillagok szférájának sugara a földsugár százmilliószorosa. Ez igen nagy szám volt abban az időben, de a mai szokásos méretekre átszámítva azt kapjuk, hogy az állócsillagok szférája nincs tőlünk egy fényévre, pedig ma már tudjuk, hogy a legközelebbi állócsillag is messzebb van 4 fényévnél, a legtávolabbi pedig ezer millió fényévnél.

Archimedestől kezdve egészen Kopernikuszig nincs adatunk, hogy az állócsillagoknak tőlünk való távolságával foglalkoztak volna, Kopernikusz már hivatkozott rá, hogy bár a Föld kering a Nap körül s így az év folyamán, más és más irányban nézünk az állócsillagokra, azok mindig ugyanabban az irányban látszanak, mert igen nagy távolságra vannak tőlünk. Ennek a nagyságáról természetesen semmit sem tudott mondani, valamint arról sem, hogy van-e különbség a különböző csillagok tőlünk való távolságában. Csak 300 évvel később tudta Bessel német csillagász először megmérni (1838-ban) a Hattyú csillagkép egyik csillagának távolságát, amely kerekén 11 fényévre van tőlünk. Az utolsó száz esztendő azután mindig újabb és újabb módszereket hozott a csillagok mérhetetlen világának kikutatására.

Amint egyre jobban tágult ismeretünkben a világmindenség, mindig égetőbb lett a kérdés, hogy ez a csillagvilág változatlanul fennáll-e időtlen időig, vagy itt is megnyilvánul-e a fejlődés, sőt esetleg pusztulás vár az oly fényesen ragyogó csillagokra?

A régiéknél nem találkozunk ilyen gondolatokkal, de amikor Kopernikusz, Kepler, Newton munkásságának eredményeképpen kibontakozott az emberek előtt a Nap körül keringő rendszer csodálatos harmóniája, felmerült ez a gondolat is. Newton *Optika* című munkája végén fejti ki nézeteit. Szerinte az egyes bolygók és üstökösök között érvényesülő vonzóerők megzavarják a bolygók szabályos mozgását s végül is az egész rendszer szétbomlana, ha a Mindenható, aki a rendszert megteremtette, közbe nem lépne és időnként a rendet helyre nem állítaná. Littrow, a XIX. század híres német csillagásza, aki egyideig Oroszországban, Kazánban is tanította a csillagászatot, s Lobacsevszkijnek is tanára volt, kritizálja Newtonnak ezt a nézetét:

„Számunkra ez a legfőbb Lényhez egyáltalán nem illő, nem méltó elgondolásnak látszik. Ha művét, hogy megmaradjon, időről-időre ki kell javítania, akkor az tökéletlen mű és az ilyen, azt kell mondanunk, nem származhatnék minden lény között a legkételetesebbtől. Ha pedig az volt a legfőbb Lény célkitűzése, hogy az égi rendszer szétbomoljon, amint a föld állatai és növényei is elpusztulnak részeik elhasználódása miatt életfolyamataik következményeképpen, akkor meg mi szükséges volna a javíthatásra, ami ellenkeznék a kitűzött céllal. — A bolygók közötti zavaró hatásoknak azonban — folytatja Littrow — amelyeknek rossz következményeitől Newton félt, nem kell gondot okozniuk. Ezek a perturbációk ugyanis, az úgynevezett évszázadosokat sem véve ki, csak periodikusak, azonfelül nagyon kicsinyek, így a rendszer átlagos állapotára semmiféle befolyásuk nincs, tehát annak fennmaradását semmiképpen se veszélyeztetik.”

Laplace már 1773-ban igazolta, hogy a bolygók közti zavaró hatások nem okoznak végleges változást a pályák nagy tengelyé-

nek értékében, így keringési idejükben sem. Ennek egyik oka, hogy két bolygó keringési ideje összemérhetetlen szám éppúgy, mint a négyzet átlója és egyik oldala. Ez az irracionális viszony okozza, hogy ha például a Jupiter évszázadokon át távolodik a Naptól, ez később újra kiegyenlítődik. Ezért már Laplace is jogos kritika tárgyává tette Newton fentebb említett nézetét és hivatkozott Leibnizre, aki szerint Newtonnak igen szegényes fogalmai vannak Isten bölcsességéről és hatalmáról. Laplace-nak ez a felfogása lehet alapja annak az anekdótának, hogy amikor Napóleon kifejezte csodálkozását, hogy Laplace könyvében nem találta Isten nevét, Laplace azt felelte: „Erre a hipotézisre nincs szükségem.” (Laplace különben családi levelei szerint istenhívó ember volt.)

Littrow arra is rámutatott, hogy ha az a tér, amelyben a bolygók keringenek, nem teljesen üres, akkor az ellenállás mindig jobban lefékezi a bolygók sebességét, s azok végül is a Napra zuhannak. Ugy gondolta, hogy ilyen ellenálló közeg az az éter, amelynek rezgései adják a fénysugarat. A relativitás elmélete tagadja az éter létezését, de a legújabb csillagászati megfigyelések igazolták, hogy a csillagok közötti űr nem teljesen üres, hanem igen ritka gáz tölti ki, sőt igen finom porrészecskék is vannak benne — a Naprendszerben keringő hulló csillagokon kívül. A csillagok közti gáz azonban annyira ritka, hogy egy atom is alig esik egy-egy köbcéntiméterre. Így a közegellenállás annyira kicsiny, hogy mire észrevehetőleg lelassítaná a bolygók mozgását, akkorra már úgylis megszűnne a Naprendszer mostani élete, mert elfogyyna a Nap sugárzó energiája.

Így a mi közelebbi csillagvilágunkra ma is érvényesek Littrow szinte költői szépségű fejtegetései:

„Ha azonban a rendszer fennmaradása sok millió évre biztosítva volna is, bármilyen hosszú fennmaradás még mindig nem örök fennmaradás, s erről senki sem kezeskedhetik, legalább is túl van az emberi ismeret határán. A naprendszer végleges elpusztulása vagy teljes átalakulása, vagy esetleg örök-kétartó fennmaradása egyformán benne lehet előttünk ismeretlen elhatározásában annak, aki előtt ezer évszázad csak egy pillanat. A születésnek és halálnak ugyanazok a váltakozásai és folyton visszatérő képei lépnek fel mindenütt a mindenség megmérhetetlen régióiban, amelyek itt a földön vesznek körül bennünket. Minden, ami test s halandó, ha ideje eljött és rendeltetését betöltötte, siet a megsemmisülés felé, amelytől semmiféle erő sem tudja megmenteni. A Nap kialszik, az ég számtalan csillaga elpusztul, s helyettük mások keletkeznek, amelyek ha elvirágoztak, megint lehullanak, mint a hervadt falevelek, amelyekkel a szél játszik; és ugyanaz a hullám, amelyik oly sokáig hordozta őket s végül is lehúzta a világtenger mélységeibe, az örök éj mélységeiből más napokat és csillagokat hoz fel, mindig újabb teremtményeket, örök változatban mindig új elmúlással kísérve. Egyedül Egy, akinek nincs neve, áll magasan és változatlanul a fölött a világ-óceán fölött, amely trónusának lábainál hullámszik. Ő az egyedüli, aki nem ismer változást és semmi más nagyságot magán kívül. Ő, aki előtt egy egész világ halála csak annyi, mint egy apró lény pusztulása, szembeállítva mindennel, ami volt vagy lesz, ő egyedül változhatatlan és megmarad örökké.”

Az a múló pillanat, ameddig ember él e földön s ameddig gondolkodik s kutat, nagyon rövid ahhoz, hogy a változó világoknak ebből a csodálatos panorámájából valamit meglásson. Igazán csak „a bölcs lángesze“ és „titkon érző lelke“ sejti azokat a csodálatos törvényeket, amelyek világok keletkezését és elmúlását szabályozzák. Sokféle elgondolással próbálkoztak már a csillagvilág keletkezésének magyarázatában, de még a szűkebb naprendszerre vonatkozólag sem tekinthető a kérdés végleg megoldottnak, bár igen komoly ígéret ebben az irányban a szovjet csillagász, Schmidt elmélete, aki részleteiben is alaposan kidolgozott hipotézisében azt tanítja, hogy a Nap körül keringő bolygók meteorrajból alakultak ki, amelyet a Nap vonzóerejével magához bilincselt. Ha a keletkezés körül még homályban vagyunk is, valamivel többet tudunk a csillagok elmúlásáról, mert az részben a szemünk előtt játszódik le.

Régebben azt gondolták, hogy egy üstökösrel való összeütközés lehet a mi világunk pusztulásának oka. Az üstökösök váratlan, feltűnő megjelenését általában nagy szerencsétlenségek hírnökének tekintették.

Egyik ilyen üstökös-keltette rémület a magyar történelem egy fontos eseményével is kapcsolatos. II. Mohamed török szultán, miután elfoglalta Konsztantinápolyt, 1456-ban Magyarország meghódítására indult. Tudjuk, hogy Hunyadi és a magyar csapatok hősiessége hogyan állította meg Nándorfehérvárnál, így megmentve az országot attól a szomorú sorsától, amely 70 évnél később Mohácsnál utolérte. A törökök hadi készülődése összeesett a Halley-üstökös megjelenésével. „1456-ban is emlitenek egy nagy üstököst — írja erről Newcomb Népszerű csillagászatában — amely olyan félelmebe ejtette az egész keresztény világot, hogy Callixtus pápa külön istentiszteletet rendelt el védekezésül a törökök és az üstökös ellen.“ G. Abetti Csillagászat i Történetében a következőképpen ír erről a kérdésről: „P. Stein — aki 1932—35-ben megszervezte a castelgandolfoi csillagvizsgálót és azóta annak az igazgatója — a tudomány történetében tisztázni igyekezett azt a legendát, hogy III. Callixtus pápa exkommunikálta a Halley üstököst 1456-iki megjelenésekor, hogy távolartsa az emberiségtől mindazt a szerencsétlenséget, amelyet annak tulajdonítottak. A legenda igaz voltának és eredetének kutatása közben P. Stein megtalálta a hiteles bullát, amelyben III. Callixtus, hogy lekönyörödjék Isten segítségét a törökök ellen, ünnepélyes körmeneteket rendelt el és déli imádságot harangszóra (a mai Urangyala eredete). A bulla kihirdetése összeesett az üstökös megjelenésével, amely az a korbéli asztrológusok szerint nagy szerencsétlenséget hirdetett az embereknek, s mivel az üstököst az első Rómában tartott körmenet idején lehetett látni, azért P. Stein helyesen gondolja, hogy ez adhatott alkalmat a legenda keletkezésére.“

A felvilágosodás terjedésével már senki sem gondolta, hogy az üstökös a háború előhírnöke, de még 100 évvel ezelőtt Littrow is számolt azzal, hogy egy üstökösrel való összeütközés a Föld pusztulását okozhatja. Hogy lássuk, mennyire jogos ez a félelem, nézzük először az üstökösök keletkezésére vonatkozó legújabb elméletet. Amióta a bolygók Naptól való távolságát ismerik, feltűnt, hogy a Mars és Jupiter között aránylag nagy a hézag. Később — mióta Piazzini teatinus szerzetes 1801 január 1-én felfedezte az első kis bolygót, amelyet sok más hasonló felfedezés követett

— úgy látták, hogy a kis bolygók áradata tölti ki ezt a hézagot. I. H. Oort neves hollandi csillagász azt a hipotézist állította fel, hogy a Mars és Jupiter között egy körülbelül Föld nagyságú bolygó keringett eredetileg s ez szétrobbant. A törmelék 97%-a hiperbolikus pályán kezdett keringeni. A hiperbola szára a végtelenbe nyúlik, ezért a hiperbolán keringő test nem marad a Naprendszerben, hanem elfut a világűrbe, amíg valamelyik másik állócsillagnak rabja nem lesz. A megmaradt törmelék kisebb részéből (körülbelül a földtömeg ezredrészéből) lettek a kis bolygók, nagyobb részéből (körülbelül a földtömeg harmincad részéből) vagy milliárd üstökös keletkezett. Ezeknek olyan nagy ellipszis a pályájuk, hogy a nagy tengely átlag 150.000-szer akkora, mint a csillagászati egység (Nap-Föld távolság). Ebből már képet kapunk arról, aránylag milyen kicsi egy üstökös tömege. Még a Halley üstökös is, amely pedig a nagyok közé tartozik, több mint százmilliószer kisebb tömegű, mint a Föld. Ha a sok üstökös közül egyik-másik a Nap körül két csillagászati egységgel, mint sugárral rajzolt körön belül jut, akkor számunka látható üstökös lesz. Az ilyen a bolygók vonzó hatására azután vagy rövid periodusra üstökössé válik — ilyen a Halley üstökös például, amelyik 1985-ben újra látható lesz — vagy pedig hiperbola alakú a pályája, s akkor végleg elhagyja a Naprendszert.

Az üstökös aránylag kis tömege igen nagy térrészben oszlik szét, hiszen az üstökös fején kívül — ez is átlag vagy tízszer akkora, mint a Föld — még megfigyelhetjük csóváját, s ez sokszor hosszabb, mint a Földnek a Naptól való távolsága. Ezért az üstökös anyagának átlagos sűrűsége nagyon kicsiny. „Vegyünk egy búzaszemet — mondja Voroncov — szeljük le annak egymilliomod részét, porlasszuk azt szét a legeslegfinomabb porrá és fújuk szét a moszkvai Nagy Színházban: ime megközelítőleg ekkora az üstökösök tömegének átlagos sűrűsége.“ Joggal nevezte ezért Babinet francia tudós az üstököst „látható semminek“.

Különösen ritka az üstökös csóvája. A Föld a számítások szerint átszelte az 1861. évi üstökösnek és az 1910. évi Halley üstökösnek csóváját és semmit sem vettünk észre belőle. Még attól sem kell félnünk, hogy az üstökös mérges gázai esetleg megmérgezik a levegőnket. A találkozás néhány órája alatt csak kevés juthat az üstökösből a Föld legfelső légkörébe, s ebből alig néhány molekula tud levergődni a Föld felszínéig. Tehát nincs semmi veszély.

Aránylag sűrűbb az üstökös fejének közepe, az üstökös magja. De ez is csak kisebb testek törmelékéből áll. 1910-ben a Halley üstökös magja a Föld és a Nap közé került. Ha legalább 50 kilométer átmérőjű szilárd gömb lett volna a magban, ezt a Nap előtt való átvonulásakor mint fekete pontot lehetett volna látni. De ennek semmi nyoma sem volt. Más megfigyelések szerint még egy-két kilométer átmérőjű gömbök sinésenek a magban, az tehát csak meteorok rajjának tekinthető. Mindenesetre ha egy ilyen meteor raj egy világvárosra csapódna le, szörnyű pusztulást okozhatna, amint az 1908-as sibériai meteorhullás mutatta. De ennek nagyon kicsiny a valószínűsége. Mindenesetre az egész Földnek egyáltalán nem kell félnie egy üstökössel való összeütközéstől.

Egy másik hirtelen veszedelem lehetőségére a Nova és Supernova csillagok feltűnése hívta fel a figyelmet. Már a régi görög és kínai feljegyzések beszélnek arról, hogy hirtelen, egyik napról a másikra egy-egy fényes csillag tűnt fel az égen. Ezeket az új csillagokat nevezzük Nováknak. Ma már tudjuk, hogy ilyenkor nem új csillag keletkezik, hanem egy már meglévő gyengébb csillagnak a fénye nő meg hirtelen. Például 1918 június 9-én Barnard, a Yerkes obszervatórium csillagásza, aki egy napfogyatkozás megfigyelésére Wyomingban tartózkodott, este a Sas csillagképben ragyogó új csillagot látott. Megállapította, hogy ez a csillag már egy három nappal előbb készült fényképen is rajta volt, mint gyenge fényű 11 nagyságrendű csillag. (Tudvalevőleg szabad szemmel legfeljebb csak a 6-ik nagyságrendű csillagot lehet meglátni, tehát ez a csillag a távcső felfedezése előtt a megfigyelő számára nem létezett volna.) Június 9-én hirtelen olyan fényes lett, mint a Sirius, azután a következő hetekben megint fokozatosan csökkent a fénye. Az új csillag színképe felragyogása előtt a közönséges fehér csillagéhoz volt hasonló, a kitérés után a színek színes vonalai eltolódtak a helyükről a színek ibolya széle felé, ami azt mutatta, hogy a fényt kibocsátó gáztérlet másodpercenként 1500 kilométeres sebességgel közeledett felénk. Tehát a csillag hirtelen mintegy felrobbant, a külső gáztérletét óriási sebességgel kifelé taszította. Az így megnagyobbodott világító felület volt az oka a fényesség hirtelen megnövekedésének.

Néhány hónap múlva gyenge köralakú köd mutatkozott a csillag körül, ennek nagysága 1922-től kezdve évenként 2 szögmásodperccel növekedett. Mivel ismerjük a széttáguló gáztérlet sebességét, ebből ki lehetett számítani, milyen messze van a csillag. 1200 fényévnyi távolság volt az eredmény. Ez azt jelenti, hogy a csillag kisértésének 300.000-szer nagyobbak kellett lenni a Napénál, hogy ilyen nagy távolságból is olyan fényes csillagnak lássék.

Az utóbbi évtizedekben rendszeresen kutadják a Nova csillagokat s ennek eredményeként mondhatjuk, hogy egy-egy olyan csillagrendszerben, mint amilyen a mi tejútrendszerünk is, évenként átlag 30 Nova jelentkezik.

1885-ben egy másik galaktikában (tejút), az Androméda csillagködben is megfigyeltek egy Novát. Akkor még nem tudták pontosabban megvizsgálni, de a későbbi összehasonlítás megmutatta, hogy ez sokkal fényesebb volt a szokásos Nováknál, azért Supernovának nevezzük. Ennek egy tipikus példája, amelyet Zwicky figyelt meg a Palomárhegyi csillagvizsgálóban 1937 augusztusában. Hárommillió fényév távolságra van tőlünk s nagy fényessége mutatja, hogy hatszázmilliószor erősebben sugároz, mint a Nap. A szétrobbant külső gáztérlet másodpercenként már 6500 kilométeres sebességgel fut szét. A megnagyobbodott világító felület miatt legnagyobb fényességekor egy nap alatt annyi energiát sugároz ki, mint a Nap egy millió év alatt.

Fontos kérdés, hogy mi ennek a tűneménynek oka s hogy minden csillag átmeny-e ezen a változáson? Mert ha a mi Napunkkal is valami hasonló történnék, egyszerre elpusztulna minden élet a Földön. Az 1934-ben a Herkules csillagképben megfi-

gyelt Nováról sikerült megállapítani, hogy előzőleg változó csillag volt, amely periodikusan változtatta fényét. Ez arra látszik mutatni, hogy a csillagoknak csak egy különleges csoportja lesz Nova. Sohasem tudjuk előre, melyik csillagban következik be majd ilyen kitörés, így nincs módunkban előre tanulmányozni a tulajdonságát. Mindenesetre jóval többet kell még megtudnunk a csillagok belső életéről, hogy végérvényesen eldönthessük, fenyegeti-e hirtelen tűzhalál földünket, vagy sem.

Herschel Vilmos, a híres csillagász, az Uranus bolygó felfedezője a XVIII. század végén még azt gondolta, nincs lényeges különbség a bolygók és a Naphoz hasonló állócsillagok között, és úgy képzelte, a Napnak is lehetnek lakói: „Nap nem más — írta — mint egy kiemelkedő, hatalmas fényes planéta. Valószínűleg, amint a többi bolygón, ezen is laknak olyan lények, akiknek szervezete alkalmazkodott ennek a hatalmas planétának sajátos feltételeihez.“ Csak a sugárzási törvények felfedezése után állapíthatták meg, hogy a Nap felszínének hőmérséklete kerekén 6000° , az állócsillagoké pedig 3000 és 4000° között van, de kivételesen magasabb is lehet. Eddington kutatásai 1926-tól kezdve azután a csillagok belső szerkezetére is kezdtek fényt deríteni. Ott már millió fokokban mérjük a hőmérsékletet s ez a magas hőfok lehetővé teszi, hogy meginduljanak az atomátalakulási folyamatok, amelyek már hatalmas energiákat szabadítanak fel. A Nap középpontjában kerekén 20 millió fok a hőmérséklet s itt egy köbmilliméter másodpercenként kétszer annyi energiát sugároz, mint amennyit egész Franciaország elektromos energia formájában egy év alatt elhasznál.

A csillagok életidejét az energiatermelés szabja meg. Ezek is születnek, élnek, meghalnak, mint az emberek, de ami az ember életében egy év, az a csillagoknál évmilliárdot jelent. Ez az életkor arányban van a csillagvilág nagyságával. 1842-ben Littrow még ezt írta: „A tejútrendszerünkéről még némi sejtelmet engedünk meg magunknak, fantáziajátékokat, amik nem sokkal többek az álmoknál. Ami ezen a tejútrendszeren túl van, az ember testi és szellemi szeme számára valószínűleg örökre ismeretlen marad.“ Littrow fantáziája ebben a kérdésben gyengének bizonyult. Hetven-nyolcvan évvel később főleg Shapley kutatásai révén nemcsak tejútrendszerünk méreteit sikerült tisztázni — lapos lencse alakú, átmérője 100.000 fényév, legnagyobb vastagsága 15.000 fényév, középpontja körül minden 200 millió évben egyszer megfordul — hanem 1924-ben Hubble reálisan túljutott a tejútunkon, amikor az Androméda ködfoltot csillagokra bontotta a Mount Wilson hatalmas távcsövével s megállapította, hogy 900.000 fényév távolságra van tőlünk. (1952-ben kiderült, hogy a ködfoltok távolságának megállapításainál a kiindulásban hiba volt, valóságban minden kétszer olyan messze van, mint gondolták. Az Androméda távolsága másfél millió fényév.) Addig nem tudtak biztosan a 100.000 fényévnél nagyobb távolságokról s bár már Kant „szigetvilágoknak“ gondolta a spirális ködfoltokat, erre reális bizonyíték nem volt. Shapley 1951-ben összefoglaló beszámolójában elmondta, hogy a 17.5 nagyságrendnél fényesebb galaktikák száma — ez átlagos galaktika nagyságnál 80 millió

fényévig terjedő távolságot jelent — félmillió. A tejtű egyenlítő-jétől számítva 20° -os sáv esetik ennél a számításnál, mert ott a gáz és porréteg a távoli galaktikák fényét elnyeli. A legnagyobb távolság, ameddig a Palomar-hegyi 5 méteres távcső ellát a galaktikák világában, egy milliárd fényév. Ha a 80 millió fényéves sugáron túl is ugyanakkora marad a galaktikák sűrűsége, akkor ebben a megfigyelésünk számára hozzáférhető gömbben a galaktikák száma kerekben egy milliárd. A galaktikáknak ezt a nagy halmazát metagalaktikáknak nevezzük. Nem tudjuk, mikor sikerül olyan távcsövet építeni, amelyekkel ennek még távolabbi részeit is megláthatnók. A palomári távcső teljesítőképességét szemléltethetjük azzal a kis adattal, hogy segítségével — ha a Föld gömbölyűsége nem akadályozna — a csillagászok Kaliforniából megláthatnák a római Szent Péter templom órájának állását. De még ez a hatalmas távcső sem elég ahhoz, hogy a mi csillagvilágunkat áttekinthessük. Még további emberi igyekezetre lesz szükség, ha a térben tovább akarunk jutni.

Amikor Kepler meghallotta, hogy Galilei négy holdat látott a Jupiter körül keringeni, először kétségbevonta ennek igazságát: „A Nap a világ közepe — írta Galileihez intézett hosszú levelében — annak a szive, a fénynek és hőnek forrása, az élet eredete; és szintén igaz, hogy a Nap után nincs nemesebb csillag a Földnél és ha a Jupiter körül tényleg lenne négy Hold, nem értem, hogy ez miért lenne lehetséges, amikor azon a bolygón senki sincs, aki megcsodálhatná ezt a látványt.“ Ma egy kissé naívnak érezzük ezt az elgondolást, amely az embernek, a megfigyelőnek ekkora fontosságot tulajdonít a csillagvilág szerkezetének kialakulásában. De azért az is igaz, hogy valahogy hiányosnak éreznénk a mindenség csodálatos szerkezetét, ha hiányoznék az elme, amely ezt kibogozza és magába fogadja: „A mindenség a maga térbeliségével magába zárja az embert, mint egy kicsike pontot. de viszont az ember értelmi erejével magába tudja fogadni az egész mindenséget“ — mondja Pascal. Az élettelen világ és az élő, gondolkozó ember kölcsönösen kiegészítik egymást.

KÉKESTETŐ, GYÓGYINTÉZET

ÉBREDÉS

*Az erkélyre lépek, Megtámad a hajnal
s alkohollal törli arcomat.
Lent s körül az erdő égnekborzolt hajjal
ébredszik s ásít nagyokat.*

*A közeli fákat nézem minden reggel:
a harmatot rázzák szerte-szét,
egy csupasznak mondják s kacagnak: „te, fedd el”
s ködvattával mossák le az éjt.*

*Vidám-nedves minden körülöttük, én is.
A csúcson a Nap pihen, megáll...
Gyógyulok; a vak éjt, lám, legyőztük mégis —
s a friss harmat mind szívemre száll.*

REGGELI

*„Mit álmodtál?” „Nem álmodtam semmit.”
„Én pedig egy óriás halat,
bekapott-kiköpött
s megrágott, hogy csontom se maradt.”*

*Kikergetik szemükből az álmat,
felnevet a szomszéd asztal is:
„Csúnya hal — gonosz hal!” —
csüfolódnak s minden szem hamis.*

*Forró kávé bársony szaga szálldos,
asztalunkon megcsillan a méz:
„Azt már nem!” — szól a Nap,
s fényt zúdit be: „Igy kell, idenézz!”*

BOHÓC

*Fényes nap ez, hideg is —
ragyogó,
fejsze csattog valahol,
minek is?*

*Azért, hogy a kedvedet
aprózza,
hallgatod csak s neked lesz
meleged.*

*Ezer madár! Nem fáztok
szegények?
Vércse felel: Nem! — s nagyot
kiáltott.*

*Leülök és hallgatok:
zörrenés!
A bozót most megremeg:
ki van ott?*

Széncinege repdes itt,
most amott!
Jaj! fekete kalapod
leesik!

„Nem esik az!” — mondja és
rámkacsint:
„Ugorj lusta, kár most a
pihenés!”

„Hej megfoglak, te csibész!” —
ugrom én.
Ő elrepül s kikacagva
visszanéz ...

A SUSOGÓBAN

Hideg, metsző szél fúj, a melegre kerget,
a többiek szintén fedél alá mennek:
itt a fagyos óra,
megtelik most minden hívó-meleg sarok,
könyvvel s vörös orral én is oda tartok,
be a Susogóba.

A nagy üvegtábla előtt ülünk sorban,
mint fázó madarak húzódunk meg: hol van
a legmelegebb?
Ahitatos csönd, itt csak susogni szabad,
némán nézzük lent az acélszín tájakat,
amint feketednek.

Olvasok ... A meleg általjárja testem,
boldog fáradtsággal a könyvet leejtem:
„Klim Számgin élete.”
Kopogtatnak s nézem: az órjás üvegen
rajzol a tél: lám, a fagy kopogott nekem
— mintha irigyelne.

A TETŐN

Szürke sziklán üldögélek s nézem
mint vonul a köd lassan, kimerően.

Itt a kék csúcs — lentről oly kék! — tiszta,
a téli fényt szomjúhozva issza.

Szürkül minden, a Nap fent már régen
osupán fakó bádoggömb az égen.

A völgyekből küszik már a köd fel;
súlyos, mintha megtelt volna földdel.

Elborít e habzó, szürke ár,
számban megült vasas íze már.

De mielőtt elfedne, még látom
szemben egy csúcs győzelmét az áron.

Görgei Gábor

FRANZ KAFKA AFORIZMÁIBÓL

ELMÉLKEDÉSEK

Mit panaszkodsz, elhagyatott lélek? Mire jó ez a nyugtalan csapongás az élet háza körül? Miért nem tekintesz inkább a messzeségbe, amely tiéd, ahelyett hogy azért küzdenél, mi idegen számodra? Többet ér egy élő galamb a tetőn, mint egy félhalott veréb, mely görcsösen vonaglik kezében a félelemtől.

= A mély kutak. Évekig tart, míg a vödör föler, és alig érinti a kávát, máris újra lemerül, hamarabb, mint amennyi idő ahhoz kell, hogy az ür fölé hajolj. Azt hiszed, kezdedben tartod, és máris hallod csobbanását a mélyben. Mégcsak nem is hallod.

= Az ember erői nem olyanok, mint egy zenekar. Az embernél minden hangszernek mindig és teljes erőből kell szólnia. Nem emberi fül számára rendeltettek és nem adatott nekik egy egész hangversenyre való idő, mely alatt minden egyes hangszernek reménye lehet rá, hogy legalább egyszer érvényesüljön.

= Néha úgy látszik, mintha így volna a dolog: ez és ez a föladatod, és pontosan annyi az erőd, amennyivel jól végrehajthatod, (sem több, sem kevesebb; kétségkívül össze kell szedned magad, de aggodalomra nincs okod). Időd is elég és jószándékod is van a munkához. Hol hát a nagy föladat végrehajtásának akadályai? Ne vesztegedj keresésével idődet; talán nincs is.

= Fejdeddel át kell lukasztanod a falat. Nem nehéz: a fal vékony papírból van. Tudod, mi a nehéz? Hogy meg ne csaljon a festmény a papíron; nagyon is csalárd módon éppen azt ábrázolja, hogyan lukasztod át a falat. S a látvány aztán fölkelti benned az önáltató kérdést: hát nem minden egyes pillanatban át-lukasztom?

= „Folyton a halálról beszélsz és mégsem halsz meg.“ — „És mégis meghalok. Amít mondok, hattyúdalom. Az egyiké hosszabb, a másiké rövidebb. Mindig csak egy-két szó a különbség.“

= Ha egy kard sebet ejt lelkeden, ez a fontos: nyugodtan szembenézni vele, a kő hidegségével fogadni a penge hidegségét. A seb által a sebesülés után sebezhetetlenné válni.

= A hallgatóság a teljesség egyik ismertetőjele.

= A hiúság rúttá tesz; tehát meg kellene ölnie, de nem öli meg, csupán megsebesíti önmagát, és sebzett hiúság lesz.

= Hinni annyi, mint fölszabadítani magunkban azt, ami elpusztíthatatlan; pontosabban annyi, mint fölszabadulni; vagy még pontosabban, elpusztíthatatlannak lenni. S még ennél is pontosabban: élni.

= A gondok, melyeknek súlyára a kiváltságos hivatkozik az elnyomottakkal szemben, nem mások, mint a kiváltságok fönntartásának gondjai.

= Kiűzettünk a paradicsomból, de a paradicsomot azért nem rombolták le. Így e kiűzetés bizonyos módon eshetőséget jelent számunkra: mert ha nem üztek volna ki belőle, le kellett volna rombolni a paradicsomot.

= Aki öngyilkos lesz, olyan mint a rab, aki látja, hogy bítófát állítanak föl a börtönudvaron. Azt hiszi, neki állítják; ki-

szökik éjszaka zárkájából, lerohan az udvarra és fölköti magát.
= Az eredeti bűnnek három lehetséges büntetése volt. A legszelidebb, ami valóban meg is történt: a kiűzetés a paradicsomból. A második a paradicsom lerombolása lett volna. A harmadik — s a legrettenetesebb: — ha minden egyéb változatlan marad, éppen csak az örök élet válik elérhetlenné.

= Ime a régi bohózat: nem engedjük el a világot és panaszkodunk, hogy nem enged el a világ.

= A halálban az a legkegyetlenebb, hogy egy látszólagos megsemmisülés valódi fájdalmat okoz.

A BŰNRŐL, A SZENVEDÉSRŐL, A REMÉNYSÉGRŐL ÉS AZ IGAZ ÚTRÓL

Ha síma talajon mennél és megvolna benned a jóakarát, hogy haladj, s mégis hátrafelé lépkednél: reménytelen eset volna. De mert meredeken kapaszkodsz fölfelé, olyan meredeken, aminek letről nézve te magad is látszol: lépéseidet hátrafelé nem okozhatja más, mint a terep. Ezért nem kell kétségbeesni felőled.

= Ha egyszer magadba fogadtad a Rosszát, nem kívánja többé, hogy bizál benne.

= A hátsógondolatok, melyekkel a Gonoszt befogadod magadba, nem a te gondolataid, hanem a Gonoszéi.

= A varjak azt állítják: egyetlen varjú ledönthetné az eget. Ez kétségtelen, de nem bizonyít semmit az ég ellen, mert az ég éppen ezt jelenti a varjúnak: lehetetlen.

= A mártírok nem becsülik le a testet. Fölmagasztalják a keresztre. Ebben megegyeznek ellenfeleikkel.

= Fölajánlották nekik, válasszanak: vagy királyok lehetnek, vagy királyok hírnökei. Mint a gyerekek, mind hírnök akart lenni. Ezért van légiónyi hírnök; járják a világot, és minthogy nincs király, egymásnak kiabálják az értelmetlenné vált üzenetet. Örömet végetvetnének nyomorult életüknek, de nem mernek, az eskü miatt, amit tettek.

= Nincs más világ, mint a szellemi; amit érzéki világnak nevezünk, az a Rossz a szellemi világban; s amit rossznak nevezünk, nem más, mint állandó fejlődésünk szükségszerűsége.

= Az igazán hatalmas látás előtt szétfoszlik a világ. Gyöngeszemek előtt megszilárdul. A még gyöngébbek előtt öklét rázza. A még ezeknél is gyöngébbek iránt irgalmatlan: agyonsujtja azt, aki rá mer nézni.

= Az a tény, hogy nincs más világ, csak a szellemi, elveszi tőlünk a reményt és megadja nekünk a bizonyosságot.

= A saját asztaláról leesett hulladékokat eszi; ezért egy ideig mindenki másnál jóllakottabb. De közben elfelejt asztalánál enni, s így elfogy a hulladék.

= A szenvedés csak idelelnt szenvedés. Nem azért, mintha akik idelelnt szenvednek, odaát szükségszerűen fölmagasztaltatnának szenvedésük miatt, hanem azért, mert amit e világon szenvedésnek nevezünk, anélkül hogy megváltoznék, ha egyszer megszabadul ellentététől: boldogság.

A SZÉL ÉS AZ ERDŐ

Irta Fekete István

A völgyben patak futott, a hegyoldalon titkosan suttogott az erdő, és a csúcsonokon fenyves zsongott, akár fújta a szél, akár nem.

A patak vizében apró halak villogtak, partján tavasszal a békák hangversenyeztek, és tíkrében benne voltak nappal a felhők és éjjel a csillagok.

Ahol a völgy kitérült, kis falu lapult a hegyoldalhoz; fehér házai szinte nevettek nyáron, és kéményei békésen pipáltak, ha eljött a tél, és a hó alatt nyárról álmotdák a fűvek, fák és virágok.

De nyáron és télen, ősszel és tavasszal béke lengett a tájon, ahol a fák alatt akkora gombák nőttek, mint a kofák esernyője, s a virágok illata úgy folyt le a falu felé, mint a pásztortüzek füstje alkonyattal.

Jöttek az évek, mentek az évek; nőttek a fák, virágozott a rét, zsongott az erdő —, mókusok játszottak a fenyőtobozokkal, és a fülemüle úgy énekelt a nyári éjszakákon, hogy a róka elfelejtett vadászni és szegyzemre éhesen kellett hazamennie...

Jöttek az évek, mentek az évek.

A felhőkből eső lett, az esőből patak, s a patakok újra felhők lettek, mert a patak tisztelte a napot és párával áldozott neki.

És a felhők elindultak keletére, nyugatra, északra, délre. Gomolyogtak, torlódtak, belsejükben villámok dörögtek és siettek oda, ahol kiszáradt a föld, és lekonyult fejjel esőért imádkoztak a virágok és esőért sírt a rét.

Ilyenkor zúgott a szél, és hosszú ostorával úgy verte a felhőket, mint a részeg kocsis a lovakat.

— Előre! Előre, — sziszegte. — Otromba népség! Hej, milyen buta népség! Ne egymás hegyén-hátán; mozogjon az eleje, hej, lusta csürhe... ne állj az útba, te Erdő.

Az erdő halkán nevetett.

— Ne siessetek; miért bántod a felhőket, te Szél, hiszen úgy is mennek szegények...

A felhők mintha csak arra vártak volna, hogy valaki sajnálja őket, azonnal elsírták magukat.

— Ne sírjatok, ne sírjatok, a kutya teremtésit ennek a vénasszony bandának — üvöltött a Szél — ne itt sírjatok, máshol potyogtassátok könnyeiteket. Itt nincs rá szükség.

— Ott sírnak, ahol akarnak — zúgott az erdő — ott sírnak, ahol akarnak, szegény, árva felhőcskék...

A felhők erre már zokogni kezdték és záporozva hullatták könnyeiket az erdőre. A sírástól aztán megkönnyebbültek, felemelkedtek, szétoszoltak és a Szél szinte őrjöngött az erdő felett.

— Ez megkeserülöd, Erdő! Fellázítottad őket és most üres kézzel mehetek oda, ahol szükség lett volna rájuk. Ahol kiég minden, szomjas a föld, üres a patak, és az Aszály jár tüzes kaszájával... vigyázz magadra, Erdő!

— Majd vigyázunk, — mondták a komor tölgyek — és most már erédj a dolgodra.

A Szél azonban nem ment. Tépni, szaggatni kezdte az erdőt. Agakat tört le, felkavarta az avart, fészkeket sodort a földre, és tébolyult haraggal kavargott a fák között.

Az öreg tölgyek csak mosolyogtak, de mosolygott a fenyves is, a bükkös is, sőt még a gyertyánok is mosolyogtak.

— Ne erőlködj, Szelecske! Vagy hozzál segítséget...

— Hát majd hozok, — lihegett a Szél — majd hozok, de azt megsiratjátok — és elrepült a falu felé.

Ekkor már este kezdett lenni. A házakból kivillant a vacsora-tűzek meleg ragyogása, a kertekben álmosan sóhajtottak a fák, a kasokban öreg meséket zsongtak a méhek, s az emberek szemére úgy szállt az álom, mint fészke a fáradt madár.

De nem sokáig tudtak aludni, mert megzörrent az ablak, megpattant az ajtó, és odakint különös mély hangon beszélni kezdett a Szél.

— Mennyi fa, mennyi fa, mennyi pénz... Az erdő csak van, de semmi haszna. Ott a Tölgy, ott a Bükk, ott a Fenyő. Csak le kell vágni. Mennyi pénz...

Az emberek megfordultak az ágyban, és aludni akartak.

A Szél azonban lágyan dorombolt tovább, hízelve mint a macska.

— Az asszonyoknak selyemkendő, a gyermeknek meleg csizma... bizony meleg csizma. Lovacskáknak új szerszám, házacskának új tető... szép cserepes új tető... — Az emberek most már nem akartak aludni.

— Bizony, jó lenne — gondolták — hiszen itt az erdő, csak ki kell vágni. Nem az egészet persze, csak itt is egy keveset, ott is egy keveset, és a fejszére gondoltak.

Ezeu az éjszakán alig aludt a falu. Az emberek felültek az ágyban és számoltak. Aztán kimentek a pajtába, és élesíteni kezdték a fejszéket, az asszonyok pedig tüzet raktak, hogy kora hajnalban már készen legyen a reggeli.

Szikrázott a köszörűkő a pajtában, sziszegve élesedett a fejsze, és pattogott a tűz a konyhában. A kémények füstölni kezdtek, s a lenge kék füst kiszállt az erdőre, mint a haldokló ágak utolsó üzenete.

A fák megborzongtak. Néma volt a füst, mégis mondott valamit, átlátszó volt és mégis valami rémséget lehetett látni benne. A földön küszött először és megölelte a csalitokat, aztán felszállt a vén tölgyek koronájába s ott lengett sokáig, mint a gyászfátyol.

A fák némán álltak és várták a reggelt. A madarak elhallgattak, a mókus elejtette a fenyőtobozt, a nyulak bambán bámultak maguk elé, hogy a róka megfoghatta volna őket, de a rókának eszeágában sem volt vadászni. Loholt a bagoly odújához, aki ilyenkor szokott nyugovóra térni, egyébként az erdei népek doktora volt.

— Tanár úr kérem — lengette meg bozontos farkát a róka — valami nagy baj van a levegőben. Mi lesz?

— Halál! — huhogott a bagoly — halál — és befordult az odú száján, otthagya a tanácstalan rókát, aki vakaródzott egy darabig, aztán fülelni kezdett, mert a völgy felől zürzavaros lárma küszött az erdő felé.

— Mi van, Róka bácsi? — szólt le az ágról a mókus. — Mi baj van?

— A bagoly azt mondta, hogy halál, én meg azt mondom, hogy Ember, ami egyre megy. Én mindenesetre elköltözöm.

A kis mókus hosszan nézett fényes, cipőgomb szemével a róka után, de aztán lelapult, mert közeledett a lárma. — A levegőben riadt madarak kerengtek, a fa alatt őzek és szarvasok rohantak el, a gombák nagy kalapjuk alá húzódtak és a hosszúszerű hangvirágok lehajtott fejjel nézték a földet, mint az emberek a temetésen.

Ekkor kelt fel a nap és első sugarai ijedten csillantak meg a fényes fejszéken.

— Eljött ez a reggel is — susogták a tölgyek — búcsúzzunk.

— Búcsúzzunk — fuvolázott sírva a sárgarigó, énekelt a csíz, bűgött a galamb, vijjogott az ölyv, kurrogott a gerle, káromgott a varjú — búcsúzzunk.

És a napban fürdő erdőn még egyszer végigszállt a dal; meg-símogatta a fákat, megáldotta a fészkeket, és sírva zengett végig a tájon, mint a temetési ének.

Azután elhallgatott hirtelen, mert lecsapott az első fejsze, és mint maga a romboló, ostoba parancs, azt kiáltotta:

— Csend!

Csend lett. A madarak elszálltak, a gombák elfonnyadtak, a virágok elhervedtek, csak a fejsze beszélt buta kegyetlenséggel, és fák szakadtak el a földtől nagyot kiáltva utolsó fájdalmukban.

Fogyott az erdő, egyre fogyott, de a faluban csillogott a sok selyemkendő, nyikorogtak az új csizmák, nevettek az új cseréptetők és az emberek azt mondták: ez okos dolog volt.

Éjszakánként pedig sziszegve járt a Szél az összeroncolt erdő felett.

— Azt mondtad, Erdő, hogy hozzak segítséget, hát hoztam... Nem válaszolsz? Nincs hangod, Erdő?

— Neked se lesz nemsokára — sóhajtott egy vén tölgy, melyet csak azért hagytak meg az emberek, mert nehéz lett volna kivágni — néma leszél mint az átok, de legyél is!

A Szél gonoszul sziszegett, de zúgni nem tudott már, suhogni nem tudott már, és orgonáló szép hangját mintha elvesztette volna. De ezzel most nem törődött. Dagadt mellében a bosszú édesége omlott szét, és másra nem gondolt. Leszállt a völgybe, hogy eldicsekedjék a pataknak, de a patak helyén csak egy kis ér folydogált, és pityeregve verte magát a kövek között.

— Hova lettél drága Erdőm, hova lettél édes Erdőm?

— Mit nyavalyogsz itt? — akart kiáltani a Szél, de csak rekedt huhogás lett belőle.

— A forrás ugyan kiapadt, de hozok neked esőt, amennyit akarsz.

— Ó ostoba szél, gonosz szél; ó gyalázatos szél, buta szél, mit csináltál? A halacsok elpusztultak, a békák elvándoroltak, a vizi-liliom elhervadt. A pásztor nem tud belőlem itatni, a vándor nem tud felhívni, a füzek elszáradnak és meghalok én magam is.

— Holnap tele leszél! — ígérte suttogva a Szél, mert már nem volt hangja semmi. Eddig az erdő zúgott helyette és a vén töl-

gyek ordították el haragját, de nem volt már erdő, nem volt semmi, ami kiáltott volna helyette.

De másnapra mégis meghozta a felhőket. Nehéz, haragos, fekete felhők voltak. Dörgő égi hullámok, melyeket nehezen hajtott a Szél.

— Megálljatok — parancsolta, amikor a patak fölé értek — megálljatok.

— Minek? — ágaskodott fel egy fekete szörny — minek? Nincs itt erdő, kopár ez a hegyoldal, nem érdemes.

— Parancsolom! — akarta ordítani a szél, de nem volt már hangja és a felhők elgomolyogtak más vidékre.

Igy azután a patak kiszáradt, a völgy selymes rétje nem termett csak sást és az emberek kútból öntözték a kis kertjüket, hogy legalább ott teremjen valami.

De a kutakból is kiapadt a víz; az asszonyok fején megfakult a selyemkendő és a kis csizmák nem kopogtak már hetykén, mint azelőtt. A piros hátú zsindelytetőket belepte a moha, a jószág éhesen bögött az istállóban, és az emberek szomorúan azt mondták: mi lesz velünk? A felhők magasan szálltak, a kopár hegyoldal melege szinte ellökte őket és némán, erőtlenül, szomorúan ballagott utánuk a Szél.

— Hol a hangod, Szél, — intett fel a megmaradt pár vén fa — hol az erdő, Szél?

De a Szél nem válaszolt, mert már nem volt semmi hangja. És akkor éjjel — nem látta senki csak a csillagok — visszalopódzott a Szél és halkán megzendült az öreg fák koronájában.

— Béküljünk ki — suttogta — béküljünk ki, Erdő.

— Nem vagyunk már erdő — zsongtak a fák — csak emlék vagyunk.

— Jóváteszek mindent — suttogta a Szél.

— Tedd jóvá.

— Akkor régi lesz minden?

Elsuhant a Szél és a vén fák nyújtózkodva kitárták karjukat.

— Talán lesz valami — suttogták.

A Szél pedig megkopogtatta az ablakokat és megpattantotta az ajtókat.

— Nincs erdő — bűgött a kéményben — nincs eső...

Az emberek felébredtek, aztán megfordultak és tovább akartak aludni.

— Nincs patak, nincs virágos rét, nincs selyemkendő és nincs pénz se.

Erre már az emberek újra kinyitották a szemüket.

— Bizony, nincs — gondolták — de mért nincs?

A Szél jajgatva dúdolt a kéményben:

— Nincs legelő, nincs tej, és nincsenek kis csizmák... mert nincs erdő, mert nincs erdő.

Az emberek számolni kezdtek. Egy év, két év... igaz, azóta van a sok baj, mióta nincs erdő, és most már nem mondták, hogy okos dolog volt az erdőt kivágni; csak néztek a sötétségbe és hallgatták, mond-e még valamit a Szél; de a Szél már nem mondott semmit. Kilendült a kopár domboldalra és megült a vén hagyásfák koronájában.

— En már elhintettem magot, hintsétek ti is...

És amikor a nap felkelt, csillogó kapákon csúsztak el első sugarai és egy locsogó szarka cserregve vitte meg a hírt az erdei népeknek:

— Cserr! — kiáltotta — halljátok? Ültetik az erdőt.

A bagoly álmosan hunyorgott az idegen erdő idegen odvában.

— Beszélj értelmesen, ki ülteti és hol?

— Az ember, az ember; amit kiűgott.

— Majd megnézem magam is, te össze-vissza cserregsz minden ostobaságot.

Amikor aztán leszállt az est, a bagoly elimbolygott a vén tölgyhöz.

— Igaz?

— Igaz. Most várom a Szelet, hogy mi rólunk is lerázza a makkot. Nem tudom, hol csavarog.

— Itt vagyok, itt vagyok zendült meg a szél, nem akartam üres kézzel jönni. A régi barátságot meg kell ünnepelni... na felhőcskék... — szólt hátra — csak szép lassan...

A régi avar halkán kopogni kezdett, mert eleredt az eső; a Szél megrázta a fákat, hullott a makk, suhogtak a megmaradt fák, itta a hegyoldal a vizet, életre ébredtek a csírák, és a völgyben csattogva énekelt a patak.

Csak a bagoly ült mogorván az öreg Tölgy hóna alatt.

— Elázom, elázom és megint náthás leszek.

— Vén bagoly, vén bagoly — suttogott a Tölgy, — hát elfeledted már régi odvad?

A bagoly szégyenkezve bújt régi kuckójába.

— Öreg vagyok már, de most már minden jó lesz...

Nem mozdult semmi, csak az Idő ballagott időtlen útján a végtelenségnek, maga mögött hagyva a perceket, napokat, éveket. Ujra nőttek a fák, virágzott a rét, zsongott az Erdő. Visszajött a sárgarígó arany fuvolájával, visszajött a pinty ezüst citerájával, nevetett a falu száz csillogó ablakszeme, nevettek az emberek téli estéken, mikor mindent betakart a hó és békésen pipáltak a kémények, mert az Erdő úgy is adott, amit adhatott.

Jöttek az évek, mentek az évek.

A patakban halak villogtak, tavasszal a békák hangverse nyeztek, és nyáron álmodozva bólogatott partján a sárga vízliliom.

Ha kellett, a Szél meghozta az esőt — amit megtartott az erdő — és ha kellett, megszáritotta a madarak tollát, őzek hátát, rókák szőrét.

A mókusok újra fenyőtobozokkal játszottak s ha a vén róka arra vadászott, az orrára ejtették.

Az öreg anyaróka éppen a bagolyhoz akart menni tanácsért, mert szülés előtt volt, amikor orrára esett a fenyőtoboz. Nagy hasát már a földön húzta, és bánatosan nézett fel a fára.

— Nem szégyenlitek magatokat? Tekintettel lehetnétek állapotomra, — és fejesóválva tovább ballagott. Fiaira gondolt, akik lesznek, és talán nem is hallotta, hogy körülötte ezer hangon felnevetett az Erdő. Az Élet és a Szépség, az Erő és a Jóság nevetett körülötte, szállt a dal, orgonált a megbékélt szél, a harangvirágok megkondultak, mintha az egész világot hívták volna az erdei Csend és Béke ünnepére.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK Irja Mihelics Vid

Néhány évvel ezelőtt egy párisi színház bemutatta Jean Cocteau egyik darabját, amely a bírálók szerint csak azért készült, hogy „elképesse a naiv közönséget“. A színészek szótlannul mozogtak a színpadon s néma taglejtéseiket kórus kísérette szöveggel. Beszéltek akkor a költő szertelenségéről, aki ezúttal megint új és merész utat keresett. És senki sem gondolt arra — állapítja meg *Francesco di Capua* —, hogy a kíséret legalább tizenhat századdal nyúlt vissza a színjátszás történetébe.

Az igazság ugyanis az — fejteti ki tanulmányában *Capua* —, hogy már a császári Róma idejében a tragédiákat nem recitálták többé, miként a klasszikus Athén korában és Róma köztársasági szakában, hanem csupán mimelték és táncolták. A műértő meghatározás is ez volt: „saltare tragoediam.“ Mindazt, ami a színpadon ment végbe, egy szövegmondó, a „nomenclator“ világította meg a nézők előtt. Részben recitálta, részben énekelte azokat a mitológiai cselekményeket, amelyeket a színészek hangtalanul megjátszottak.

Mindez azonban nem egyszerűen csak érdekesség. Mint *Francesco di Capua* kifejti, ebből a kívülről magyarázott, sokban jelképes némajátékból nőtt ki csakhamar a keresztény színjátszás, úgy hogy a keresztény misztériumjátékok legközvetlenebb őseit egyenesen ebben a megnémult antik tragédiában kell felismernünk. Amire ugyanis a pogány kultuszok megszűntek, a szent zene és a szent tánc a művészet oly ma-

gaslatára emelkedett, hogy önként kínálkozott az új vallás szolgálatába állításuk. Így amikor megtiltották az áldozatbemutató és színpadi játékot Dionysos tiszteletére, a művészi ékítményeket nehézség nélkül használhatták fel arra, hogy velük Krisztus megváltó áldozatát és a hívők hódolatát dramatizálják.

Üttörő volt ebben Konstantinápoly, az „új Róma“. Egyik patriarchája, a 733-ban elhunyt Germanus, a nagy költő és nagy szent, aki pompás homiliáiról és a szentképek tisztelőinek védelmében kifejtett tevékenységéről is nevezetes, maga is írt ilyen természetű verseket, amelyekhez ugyancsak ő maga zenét is komponált. Germanus öntötte „sequentia“-k formájába — a bizánci rítusban „akoluthia“ — az evangéliumi elbeszélést arról, hogy Jézus megmosta az apostolok lábát, s még ő illesztette be ezt drámai jellegű szertartásként a liturgiába. Ez a „Niptir“ — „Lavanda“ —, amelyet azóta is megismételnek évenként az orthodox és a keleti katolikus egyházakban. A drámai cselekvés szinte kizárólag némajáték: egy-két szót vált csupán Jézus és Péter, pontosan azokat, amelyeket az evangélium tartalmaz, ugyanakkor azonban a diákonus az antik „nomenclator“ szerepében hangosan olvassa a híveknek az elbeszélő szöveget.

Még teljesebb példa a keresztény színjátszásnak erre az őstípusára az a másik dramatizált szertartás, amely Bizáncban a VIII. és a IX. század között alakult ki. A nagypénteki szertartás, a „Paraseve“ ez, amelyben

egy Theophanes, Sophronius és Theodorus versei és énekei főnódnak össze s amelyben a drámát a ténykedő papok némajátéka és a kórus fejezi ki.

Mind a Parascévét, mind a Niptirt kiváló művészi érzékkel és liturgikus, meg történeti hűséggel elevenítette fel talyal „Néri Szent Fülöp világi oratóriuma” és a „szent dráma intézete” a római Borromini-temben. Nagy kulturális jelentősége volt ennek — írja Capua —, mert csak a görög egyház e termékein keresztül értethjük meg a latin országokban is a keresztény színjátszás középkori kibontakozását.

Ismeretes, hogy a korai középkorban az egyház egysége testvéri viszonyba vonta a két ritust, úgyanyira, hogy magában Róma szívében a bizánci szerzetesek, akiket még III. Ottó császár hívott oda, a latin ritus hívei előtt végezték szertartásaikat. Másfelől a latin liturgia és egyházi fegyelem olyan dramatizált szertartásokra kötelezte a közösséget, amelyek világos megfelelői voltak a bizánciaknak. Elég utalni a „Mandatum” liturgikus drámájára, amelyet egy zsinati határozat, a VII. század végén rendelt el, s amely azóta is megismétlődik székesegyházainkban a főpapi szertartásban. Ez a Mandatum ugyanis latin megfelelője a Niptirnek.

Egészen bizonyos, hogy a görög Parascévének is meg kellett lennie a latin megfelelőjének, mert templomainkban és múzeumainkban remek szobrászati alkotásokat találunk a XI. és XII. századból, amelyek a keresztől levételt ábrázolják, és pedig olyan kivitelben, hogy a Corpus kiemelhető vagy leoldható. Pontosan úgy, ahogy szükséges a bizánci szertartáshoz.

Minthogy pedig Nagypéntek latin liturgiája alapvetően eucharisztikus, csakis arra gondolhatunk, hogy volt egy dramatizált szertartás is para-liturgikus jelleggel. Ez a szent játék éppen, mert nem tartozott bele a liturgiába, nagyobb művészi szabadságnak örvendett, s ennek köszönhetjük, hogy a fennmaradt töredékek oly sok mozzanatot és annyira változatosan jelenítenek meg a Passióra és Jézus halálára vonatkozó evangéliumi elbeszélésekből. Ilyen például a Máriaik a sírnál, az u. n. Officium Sepulcri, a Szűz Anya siráma, a Planctus Mariae, és a sokféle Passio, amelyet latin nyelven recitált a papság. Utóbbiak között a leg-hatalmasabb a cassinói, 1150-nél előbből, amelyet *Inguanez* fejezett fel.

Természetes, hogy az ilyen para-liturgikus drámái játékok nem szorítottak kizárólag a Golgota körére. Más evangéliumi eseményeket is a hívek elé vittek, mint az Angyali üdvözlöt, a Karácsonyt, Vízkeresztet, Emmaust, a Mennybemene-telt. S minél gyakoribbak és népszerűbbek lettek ezek a valóságos játékok, amelyeket liturgikus vagy para-liturgikus jelleggel előbb csak a papság mutatott be, annál nyomatékosabban szorgalmazták a hívek, hogy ők maguk is közreműködhes-senek bennük. S amint engedtek azután kívánságuknak, változott a nyelv: a latin helyét a születő nemzeti nyelvek vették át, s változott a költői rész is: a klasszikus gyökerű középkori rigmusok helyébe a népi eredetű új versek léptek. A keresztény színjátszás két formája, egyfelől a papság, másfelől a nép játéka között művészi tekintetben az egyetlen kötelék a zene maradt. Ezt állapítja meg

a szerző legalább is Itáliáról, ahol a legihletettebb olasz nyelvű játékok a XIII. század vége felé keletkeztek. Egy olasz történész, Lazzarini, legutóbbi levéltári lelete tanúsítja, hogy ezeknek a játékoknak kísérő szövegét még a XV. század második feléig kórus énekelte, és pedig kimondottan liturgikus zene hangjaira.

Feltűnő egyébként — jegyzi meg ezzel kapcsolatban Francesco di Capua —, hogy Itáliában milyen hamar elszakadt a vallási ihletésű líra, költészet és zene a madrigál-formáktól. A zenei „Ars nova“, amely Jézus, Szűz Mária és a szentek dicsőségét méltó módon kívánta zenéni, már azokban az években bontakozott, amikor Dante írta „angyali énekeit“, amelyekhez a zenét Casella szerzette.

*

A mindig szívesen fogadott levelek között, amelyek a rovatunkban tárgyalt kérdéseket hol helyeslő, hol vitázó formában teszik szóvá, volt legutóbb egy olyan levél is, amelyet küldője, egy dunántúli vegyész-mérnök, csak azért írt nekünk, hogy felhívja figyelmünket az egyik hazai szakfolyóirat, a *Magyar Kémikusok Lapja* rövid közleményére, amely „Rádióaktív szén a régészet és geológia szolgálatában“ címmel látott napvilágot. „Ha jól értetem — fűzte hozzá a levélíró —, ez a vizsgálati mód haszonnal alkalmazható egyházközéleti emlékek és régi biblia-leletek korának pontos meghatározására is. Akkor pedig gondolom, ennek az új lehetőségnek és magának az eljárásnak ismertetése is ugyancsak érdekelné a *Vigilia* olvasóit.“ Átnéztem tehát feljegyzéseimet s igyekeztem utánajárni a dolognak.

Ebben a rovatban is többször esett már szó a kozmikus sugarakról. Földünk légkörének köszönhetjük, hogy ezek a sugarak, amelyek a világűr óriási messzeségeiből érkeznek, nem teljes erővel csapódnak le reánk. Mert hogy egyébként mekkora energiát képviselnek, mutatja, hogy a légkörhöz érve a föld fölött szét tudják rombolni azokat az atomokat, amelyekbe beleütköznek, s közben olyan hatásokat idéznek elő, amelyek felülmúlják mindazt, ami az emberi találmányszágnak sikerült eddig, beleértve az uránium és plutónium láncreakcióit is. Az összeütközések rádióaktív atomokat is termelnek, köztük rádióaktív szénatomokat. Utóbbiak ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkeznek, mint a közönséges szén, de emellett még sugarakat is bocsátanak ki.

Ez a rádióaktív szén lassanként és folyamatosan átszűrődik a légkörön és széndioxid alakjában belekerül a szén biológiai körfolyamatába. A közönséges szennel együtt ezt a rádióaktív szenet is magukba kebelezik az élőlények — növények, állatok és az ember — és felhasználják szöveteik építéséhez. Ha egy élőlény elpusztul, szervezetével együtt felbomlana annak szövetei is, a szövetekben volt rádióaktív szénatomokat azonban még évezredek múlva is észlelni lehet a Geiger-féle számlálókészülék segítségével.

Mint a rádióaktív atomoknak általában, a rádióaktív szénatomoknak is „felezési idejük“ van, ami ez esetben 5680 évet — a magyar közlemény szerint 5568 évet — jelent. A különösen hangzó kifejezésen azt kell értenünk, hogy egy rádióaktív szénatom sugárzó ereje 5680 év alatt pontosan a felére csökken:

a megmaradt rádióaktivitást a következő 5680 év megint a felére süllyeszti, s így megy ez tovább a kimutatható sugárzó képesség teljes elenyészéséig. A felezési idő tartamának illetően meghatározása adott lehetőséget arra, hogy kiszámíthassuk: mikor halt el egy élő sejt? A sejt halálának ugyanis akkorta kellett beállnia, amikor az élő sejt utoljára veté fel magába rádióaktív szén.

Az említett magyar közlemény alapján mindezt még azal egészíthetem ki, hogy a megfigyelések és számítások szerint a kozmikus sugárzás üteme az utolsó 30.000 év alatt állandónak tekinthető. Minthogy pedig állandónak vehetjük a föld szénkészletét is, amelybe a kozmikus sugarak által létrehozott rádióaktív szén belekerül, s ugyanígy állandó üteműnek a rádióaktív szén fogyását is, ez az utóbbi a szén biológiai körfolyamatának egyes szakaszaiban állandó koncentrációban van jelen. Az egykori élőlény vizsgálni kívánt maradványát tehát a szükséghez képest elége-lik, a keletkező széndioxidot felfogják, megtisztítják és szénné redukálják, majd megméri-ek rádióaktivitását s a fentiek ismeretében elvégzik a számításokat. Egyelőre 30.000 év annak a kornak határa, amely czeel a módszerrel meghatározható. Remélhetjük azonban, hogy a mérési technika fejlesztésével ezt hamarosan ki fogják terjeszteni 100.000 évre, s ugyanakkor a hibalehetőség a 2000 évnél fiatalabb leleteknél nem lesz több 5—10 évnél.

Az ősember művészetének eddig ismert első emlékeit a franciaországi Lascauxban egy barlang falai őrzik. A barlang egykori lakói több olyan állatot lerajzoltak, amelyekre va-

dásztak és amelyeknek husából éltek. Van köztük egy mamut is, amelynek a kepe úgy készült, hogy előbb a körvonalait belemetszették a kőbe, utána pedig — nyilván, hogy tartósabb legyen — egy darab csonttal, amely a tűzhelyen megszenesedett, vastagon kihúzták. A Geiger-féle számlálóval megállapították, hogy az az állat, amelynek csontját használták, 15.550 évvel ezelőtt pusztult el, tehát a rajz is hozzávetőleg akkor keletkezhetett. Az angliai Stonehenge környékén a nagy sziklatömbökben lyukak vannak, amelyekbe egy ősi szertartás meghagyásai szerint égő fáklyákat hajítottak. A Geiger-féle számlálóval kimutatták, hogy a szerves maradványok legalább 4000 évesek.

A magyar közleményből is ideiktatok két érdekes adatot. Alaszkában jég között talált ősbölgényhús- és szőrmaradványokból megállapították, hogy 28.800 éve voltak „mélyhűtött“ állapotban. A floridai tőzeg korából arra kell következtetni, hogy Floridát 6000 évvel ezelőtt még tengervíz borította.

Rátérve most már a dolognak arra a vonatkozására, amely miatt a levélíró elsősorban fordult hozzánk, a legnagyobb feltűnést — tudomásom szerint — az a vizsgálat keltette, amelynek az 1947-ben felfedezett Izaiás-könyvet vetették alá. Némelyek a-lán emlékeznek rá, hogy a Szentföldön a Holt-tengertől északra egy barlangban több régi kézirat-tekerceset találtak. Az egyik Izaiás próféta jóvondó-léseinek teljes, szövegét tartalmazza. Valamennyi között ezt a leletet tartották kezdettől fogva a leértékesebbnek. A Szent-írással foglalkozó tudósok ugyanis mind úgy vélekedtek, hogy ez a tekerces sokszáz évvel

régibb, mint az Ószövetség összes egyéb kéziratai, amelyeket ismerünk: legalább száz évvel Krisztus előtt készülhetett. Két éve azután közvetlen bizonyítékot is kapott a bibliakutatóknak ez az egyöntetű állásfoglalása.

Azok az ismeretlenek, akik a kéziratoskat elrejtették a barlangban, a tekereseket előbb gondosan vászonba göngyölték és cserépkorsóba dugták. A rádióaktív szén segítségével ennek a vászonnak életkorát határozták meg a fizikusok. Egy kis darab vásznat hamuvá égettek s ezt a hamut vizsgálták még a Geiger-féle készülékkel. A sorozatosan megismételt mérések átlageredménye szerint a vászon anyagát szolgáltató növények időszerűségünk 33-ik évében szüntek meg élni, abban az esztendőben tehát, amely Krisztus keresztfeszítésének hagyományos dátuma. Maga a kézirat természetesen még régebbi. Valaki már fel is vetette a gondolatot: talán ez volt éppen az a kézirat, amelyről Szent Lukács szól evangéliumának negyedik fejezetében: „És Jézus Názáretbe méne, hol növekedett vala, és szokása szerint beméne szombat napon a zsinagógába és fölállá olvasni. És odaadák neki Izaías próféta könyvét.”

Ahhoz, amit az Izaías-könyvvel kapcsolatban elmondottam, a *Neue Züricher Nachrichten* egyik közleménye szolgált forrásul. Megvallom, nem értem, hogy miért nem magát a tekereset vizsgálták meg a fizikusok, holott a közlemény szerint pergaméntről van szó, a pergament pedig tudvalevően állati bőr. Az eljárásról s a rádióaktív szén szerepéről azonban feltehetően sikerült kielégítő fogalomhoz jutnunk.

Kinek ne jutott volna már eszébe, vajjon mennyi ideje van hátra ezen a földön? Mikes Kelemennel szólva: meddig tart a kenyérrakás, amely számunkra rendeltetett? Van ugyan az életnek egy szakasza, jobbára a 20 és 45 év között, amikor nem igen gondolunk erre, de azután minél idősebb lesz az ember, annál sűrűbben merül fel előtte a kérdés. Szerencse, hogy biztos választ senkitől sem várhatunk. Ha csak nem szenvedünk olyan betegségben, amelynek végzetes lefolyását több-kevesebb pontossággal ismeri a tudomány, az elmúlás időpontja még öreg korunkban is jótékony titok.

Valami valószínűséget azonban mégis felfed a statisztika, amelynek az egészségügyi intézmények és különösen az életbiztosító társaságok adatfelvételei egyre terjedelmesebb számítási alapot nyújtanak. *Paul D. Green* a szerzője egy ilyenirányú újabb dolgozatnak, amely a napra került a kezembe. A szerző amerikai megfigyelésekből indul ki és az ottani viszonyokat tartja szem előtt, úgy hiszem azonban, hogy megállapításait, amennyiben helytállóak, általánosságban is alkalmazhatjuk.

Köztudomású, hogy az átlagos életkor a múlt század vége óta valamennyi művelt országban lényegesen meghosszabbodott. Az Egyesült Államokban ma 66 év a férfiaknál és 71 év a nőknél, ami csaknem kétszer annyi, mint 1880-ban. Ha tehát egyformán jó egészségi állapotot tételezünk fel, az általában várható élettartam mindezideig annál nagyobb, minél később született az ember. Green erre vonatkozóan a következő táblázattal szolgál:

Születési év	Férfiak	Nők
	év	év
1886—1900	35—40	37—42
	év hó	év hó
1901—1904	46 6	48 8
1905—1908	48 8	51 5
1909—1912	50 7	54 4
1913—1916	51 8	56 6
1917—1920	52 6	58 5
1921—1924	59 2	61 10
1925—1928	59 5	62 6
1929—1932	59 10	63 2
1933—1936	60 6	64 5

A táblázat 1952-ig megy, mikor is a férfiak 65 évét és 11 hónapot, a nők 71 évét és 6 hónapot remélhetnek, a közbenső adatokat azonban — tekintettel a következőkre — nyugodtan mellőzhetjük. Eszerint tehát, hogy mindig konkrét példával is éljünk, Erzsébetnek, aki 1910-ben született, valószínűsége van arra, hogy 54 éves és 4 hónapos kora előtt nem fog meghalni.

Ezek az életkilátások azonban, amelyek a születés időpontjában állottak fenn, mind növekednek az elért évek előhaladásával, és pedig a következő táblázatban foglaltak szerint:

Elért életkor	Életkilátás többlete
1—10 év	1 év
10—15 év	2 év
16—20 év	3 év
21—30 év	4 év
31—40 év	5 év
41—50 év	6 év
51—55 év	8 év
56—65 év	9 év

Erzsébet most 44 éves, a többlet 6 esztendő, remélheti tehát, hogy 60 év 4 hónapig fog élni.

A második világháború óta felfedezett új gyógyszerek és gyógyító eljárások sok veszedelmes betegség leküzdését tették lehetővé. Green adatai szerint 6 hónappal vehetjük hosszabbra életünket minden esz-

tendő után, amelyet 1946 óta töltünk el. Erzsébet életkilátása tehát 3 év hozzáadásával 63 év 4 hónapra emelkedik.

Ezek voltak az egyetemes alaptényezők, amelyek után ráterhetünk a személyes tényezőkre. Ilyen mindenekelőtt a családi állapot. Házasemberek általában tovább élnek, mint a nőtlének, illetve hajadonok. A statisztikai felvételek azt mutatják, hogy aki elmúlt 25 éves és nem házasodott meg, az azóta eltelt minden 10 év után 1 évet vonhat le életkilátásából. Aki viszont megházasodott, az minden 10 év után nem kevesebb, mint 5 évet adhat hozzá. Erzsébet 22 éve él házasságban, ami után a többlet 11 év; kilátása van tehát arra, hogy 74 év 4 hónapig fog élni.

Nem közömbös természetesen a foglalkozás. Meglepő, hogy Amerikában a lelkészek élettartama egy évvel rövidebb, mint az átlagé. Az orvosok is hamarabb halnak meg, mint az általuk gondozott embertársaik. Lelkészeknek és orvosoknak 4 hónaptól 1 évig terjedő időt kell levonniok életkilátásukból, aszerint, hogy milyen mértékben érzik igénybevettnek magukat. Oktatók, ügyvédek, tisztviselők, egészségügyi alkalmazottak viszont általában 3 évet számíthatnak hozzá. Ipari munkásoknak, akik már 1940 előtt is dolgoztak, az addig uralkodott munkaviszonyok miatt munkában töltött minden 5 évük után 1 évet kell levonniok. A mezőgazdaságban dolgozók átlag 2 év többletet érnek el egészségesebb életkörülményeik folytán. Erzsébet tisztviselő, életkilátása tehát további 3 év hozzáadásával 77 év 4 hónapra bővül.

A falusi lakosság élettartama hosszabb, mint a nagyvárosiá-

Green számítása szerint azok a nem mezőgazdasági foglalkozásúak, akik falun laknak, 4 évvel növelhetik életkilátásukat, a nagyvárosi embereknek viszont 2 évet kell levonnok. Erzsébet nagyvárosban lakik és dolgozik, életkilátása tehát 75 év 3 hónapra csökken.

Kimondottan jólétben élő emberek hamarabb halnak meg a rendesnél, mert kelleténél többet esznek és isznak, kevesebbet alszanak és bizonyos betegségekre különösen hajlamosak. Kimondottan rossz viszonyok között élő emberek is hamarabb halnak meg, mert a silány táplálkozás és a meg nem felelő lakásviszonyok nagy fokban gyöngítik ellenállásukat a betegségekkel szemben. Mindkét csoportban — írja Green — átlag 4 évvel vehetjük rövidebbre az élettartamot. Minthogy Erzsébet egyik csoportba sem tartozik, életkilátása változatlan marad.

Kitűnik a statisztikai adatokból, hogy a testesebb férfiak 50 %-a, a nők 47%-a idő előtt hal meg. A fokozott zsírlerakódás ugyanis magas vérnyomást, szívbetegséget, cukrosodást, epebántalmakat vált ki s elősegíti a rákosodást is. Normálisnak azt a testsúlyt tekintjük, amely kilókban megfelel a testmagasság egy méterén felüli centimétereinek. Aki elmúlt már 40 éves — mondja Green —, vonjon le a testsúly minden 3 kilója után 1-1 esztendőt. Erzsébet 165 centiméter magas, testsúlya 71 kiló, életkilátása így 2 esztendő levonásával 73 év 4 hónapra csökken.

Kedvezőtlenül befolyásolja az élettartamot az alkoholizmus is. Cukrosodás, magas vérnyomás, májbjaj, ideggyulladás és köszvény az italos emberek megszkott betegségei. Amellett szer-

vezetük nehezebben áll ellent a lázas betegségeknek, főleg a tüdőgyulladásnak. Megrögzött alkoholizmus átlag 10 évvel, erős italfogyasztás átlag 5 évvel rövidíti meg az életet. Annál, aki csak alkalmilag fogyaszt nagyobb mennyiségű szeszt, észrevehető eltérést az átlagtól nem állapíthatunk meg.

Érdekes Greennek az a közlése, hogy a szokványos kedélyállapot is nagyban befolyásolja az élet tartamát. Aki általában rosszkedvű és sötétlátó, aki sokat zsémbelődik és idegeskedik, az hamarabb és könnyebben esik áldozatul olyan testi és lelki zavaroknak, amelyek meg rövidítik az életet. Az ilyen ember átlag 5 évvel előbb fejezi be földi vándorlását. Az viszont, aki nyugodt és derűs kedéllyel dicsekedhetik, az átlagnál 5 évvel hosszabb életre számíthat. Erzsébet éppen eléggé házsártos; életkilátása már csak 68 év 4 hónap.

Nem közömbösek végül a családi viszonyok sem, amelyek közt az ember született. Angol statisztikusok figyelték meg, hogy a sokgyermekes családok gyermekei, ha már felnőttek, tovább élnek az átlagnál, s ezek közül is azok élnek legtovább, akik a szülők házasságának negyedik és nyolcadik éve közt születtek. Utóbbiak 2 év többletet remélhetnek. Az egyetlen gyermekek életkilátása viszont 2 évvel kevesebb az átlagnál. Erzsébet egyetlen gyermek volt, így tehát végeredményben 66 év és 4 hónap az az idő, amelyet remélhet.

Green dolgozatát természetesen csak általános eligazításnak tekinthetjük ebben a kérdésben. Ahhoz ugyanis, hogy az efajta számítgatásoknak komoly elméleti értékük is legyen, az adatfelvételeket a tárgyaltakon ki-

vül sok egyéb mozzanatra is ki kellene terjeszteni. Gyakorlati szempontból azonban nyilván elegendő az eddigi terület is. Bizonyosság erre, hogy az életbiztosító társaságok ilyesféle számítások alapján állapítják meg általános díjtételeiket s nyújtanak azokból személyi engedményeket.

*

„A zenének két célja van; először az, hogy gyönyörködtesse az érzéket, amit az összhangzatos dallam édességével ér el, másodszor az, hogy érzelmeket keltsen, vagy felszítsa a szenvedélyt.“ Bár ez a meghatározás még a XVIII. században született — írja *Anthony Milner* a *Tablet*ben —, a legtöbben alighanem egyetértünk vele. Ha azonban azt kérnék tőlünk, hogy magyarazzuk meg, mi módon jut el a zene ezekhez az eredményekhez, minden bizonyossal mélyreható különbségek adódának köztünk már az alapvető pontokban is. Mert mi az a zenei „impulzus“, amit lökésnek, indításnak, vagy ösztönzésnek is fordíthatunk? Hogyan érinti a zene a képzeletet? Miként hallgatjuk vagy kellene hallgatnunk a zenét? S amíg a múltban — mutat rá *Milner* — mindezek a kérdések csupán akadémikus érdekűek voltak, ma nagyon is életközelpbe kerültek. A jelenkori zene alakulása ugyanis, s mellette annak megnövekedése, amit „tömeghallgatóságnak“ nevezünk, olyan gyökeresen megváltoztatta azt a szerepét, amelyet a zene visz kultúránkban, hogy némelyek előtt már úgy tűnik fel, mint-ha magának a zenének természete is módosult volna. S a felvetett kérdések senkit nem gyötörnek annyira, mint éppen a zeneszerzőt. Ha becsületes

művész, akkor mindenekelőtt önmagában kell tisztázni: ki-nek és mivégből dolgozik, majd ha megtörtént, felelnie kell erre: mit akar közölni a zene útján s mit fog abból kiérteni a hallgató?

Nagyjában így fest a háttér, amely miatt *Milner* kiemelkedő jelentőséget tulajdonít két új zenetudományi műnek. Az egyiket *Roger Sessions* írta a zenei élményről, különválasztva e szempontból a szerzőt, az előadót és a hallgatót. A másik, amely a zene és a képzelet viszonyáról szól, *Aaron Copland* tollából jelent meg, aki a Harvard-egyetemen tartott előadásait foglalta össze.

Copland alapvető tétele, hogy „a szabadon szárnyaló képzelet a veleje mindenféle élettéljes zene-alkotásnak és zene-hallgatásnak“, s kijelenti: „A hallgatáshoz is tehetség kell s mint minden más tehetséget vagy lelki adományt, ezt is különböző mértékben birtokoljuk.“ *Sessions* viszont „a zenei élmény egységét“ hangsúlyozza. „A szerzőt, az előadót és a hallgatót — úgymond — akként tekinthetjük, mint zenéhez való viszony három típusát vagy fokozatát. A zenei élmény lényegileg oszthatatlan, akár az alkotás hevében ölt testet, mint a szerzőnél, akár a már elkészült zenébe foglaltak újbóli megjelenítésében, ami tényleges az előadónál és képzeletbeli a hallgatónál.“ *Sessions* szerint a zene nyersanyaga nem annyira hangok és ritmusok, mint a tényleges és képzeletbeli mozgások és taglejtések emberi tényei. Egy zenei frázis „az a zenei rész, amelynek, képletesen mondva, egyetlen lélekzetre kell elhangznia“. Az a hajlam ugyanis, hogy dallamos hangot hallassunk, megvan mind-

annyiunkban, s nyilván hozzákapcsolódik a lélekezés élettani tényéhez. Melódia iránt való érzékünk is nagyrészt ebből a forrásból ered. Ez az oka annak, hogy a zene nemcsak azokra hat, akiknek „zenei hallásuk“ van, hanem általában mindenkire.

Figyelemreméltónak találja Milner a két esztétikus arra vonatkozó fejtegetéseit, hogy mikor beszélhetünk jó előadásról. „Ha szem előtt tartom azt az egyszerű tényt, — írja Sessions —, hogy a zene mozgásból áll, amit merész hasonlattal belső taglejtésnek is nevezhetnénk, akkor az előadó művész az, akinek konkrét formába kell öntenie a mozgást és taglejtést, úgy amint azok a szerző képzeletében végbementek. Eközben elkerülhetetlen, hogy erre a konkrét formára, az előadó személyisége is rá ne nyomja bélyegét. S minél igazabban képes az előadó arra, hogy a saját ritmus- és mozgás-érzéseit belevigye a zenébe, annál életteljesebb lesz az előadás. Magától értetődik természetesen, hogy közben hűnek kell maradnia a szerző szándékaihoz is.“ Copland véleménye ez: „Semmi sem unalmasabb, mint egy pusztán jól lejátszott előadás, jól lejátszott abban az értelemben, hogy azon kívül, amire az előadó vagy előadók lelkiismeretesen felkészültek, semmi történést sem várhatunk. Ez már elrontotta nem egy gondos és kifogástalan előadás minden örömét. Mintha a művész az előadás alatt megszűnt volna hallgatni önmagát s egyszerűen csak kötelességét végezné, nem pedig darabot játszának. Az igazság az, hogy ha a zene hallása nem elsősorban magát a művészt kavarja fel, akkor nem

valószínű, hogy a hallgatóságot megmozgassa.“

Ami napjaink zenei életét illeti, Copland kifogásolja, hogy a hangversenyeken mindinkább eluralkodnak a régi szerzemények. Sessions viszont, — úgy gondolom — helyesen mutat rá arra, hogy a „jelenkori zene“ tartalmát nem szűkíthetjük le kizárólag a ma készült zenére, hanem idetartozik mindaz a zene, amelyet a mai közönség megért és szívesen fogad. Ma például sokkal többet játszzák Haydn és Mozart, Berlioz és Verdi műveit, mint 25 évvel ezelőtt. „A művészi értékek megmaradnak — írja Sessions — s végső elemzésben azonosak az emberi értékekkel. Azt kell kérnünk a művésztől, amit az emberi lényektől általában kérünk, s olyan értékekre irányítanunk őt, amelyek egyetemesen fontosak. Világos persze, hogy a művészetet csak a váratlan meglátások és eszközök viszik előbbre, ezeknek értékéről azonban a megjelenés pillanatában teljes érvényességgel aligha dönthetünk.“

A zene valamit nyilván kifejez, a nyelvnek egy fajtája, de ez a valami, amit kifejt, több-e valamivel, mint maga a zene? Emóciót fejez-e ki a zene, vagy csupán emóciót ébreszt a hallgatóban? — teszi fel a kérdést Milner. Kielégítő választ szeretne csak a zenei élmény fogalmaival adhatunk. Idezi erre egy neves modern zeneszerző, William Schumann sorait is: „Az első követelmény minden művésszel szemben a zene területén, hogy virtuóz zenehallgató legyen.“ S minél inkább törekszünk mi is erre — fejezi be Milner —, annál jobban megértjük, hogy mi a zene művészet.

A KIS ÚT

*Nem vagyok tisztában az elmélkedés hasznával. Mert elhiszem ugyan, hogy nélkül haladás az imaéletben nincs, de azt is tapasztalom, hogy az én életemben édes kevés hasznát látom. Csodálom a Szent Ignác-i pszichológiát, de nálam hatástalan marad. Tisztelettel követem lelkiatyám tanácsait, de attól félek, hogy az elmélkedés hatásosabbnak gondolja. En úgy érzem, hogy előbb-utóbb teljesen hiába elmélkedném.**

I. Az elmélkedés sikertelenségének az oka legtöbbször az elszánt komolyság és kitartás hiánya. Azért mindenekelőtt ebből a szempontból kell magunkat megfigyelnünk. Az ember ugyanis igen ravasz ügyvédje önmagának. Az elmélkedésben kezdő nagyon hamarosan úgy találja, hogy a megszokott módszer nagyon bonyolult, nem is lehet minden alkalommal végigvenni pontjait — elkezd önkényesen rövidíteni és nem nagyon hosszú idő múlva meg is elégszi az elmélkedést. Nem, ilyen gyorsan nem lehet végezni evvel, nem tízszer, hússzor, hanem rendszeresen, állandóan, hosszú éveken át kell „tanulni” az elmélkedést. Nézzen csak szembe a szokott emberi fogatkozásokkal, bűnökkel, szenvedélyekkel. Ha ezekkel kapcsolatban van még a lelkében rendezetlenség, ne mondjon le akkor erről az évszázadokon keresztül jól bevált önmvelési eszköztől, amit elmélkedésnek hívnak. Elmélkedjék az ember végső céljáról — a lelki élet eszközeiről — a keresztény ember állapotbeli (állásbeli) kötelességeiről, és Istennek irántunk tanúsított jóságáról. Szent Pál és Szent János ezekről prédikáltak az újonnan megtért pogányoknak, akik kezdők voltak a lelki életben. Ezek után igyekeztek elmélkedés útján jobban megismerni az Úr Jézus egyéniségét,

erényeit, különféle helyzetekben való magatartását, és próbálja meg saját magatartását összevetni ezzel. Közben legyen türellemmel önmaga iránt és gondolja meg sokszor, hogy Isten az erőfeszítést kívánja tőlünk, nem a sikert.

II. Vannak, akik nem kedvelvén ezeket a rendszeres témájú elmélkedéseket, arról próbálnak elmélkedni, ami éppen eszüikbe jut. Némelyek az Evangélium történeteiben, mások a Hegyi Beszédben, mások a hét főbűnön stb. elmélkednek. Van, aki az önmegtágadás szeretetén a bűnbánat szellemén elmélkedik, vagy egyes erényeket emel ki (például a pontosságot) és azt teszi napi elmélkedésének tárgyául. Ez mind lehet nagyon jó is, de magában foglalja azt a veszélyt, hogy az ember mindig újra csak megszokott, általános témákat vesz fel, olyanokat, amelyek úgyszólván megfelelnek neki és közel állanak hozzá.

III. Akinek van alkalmas lelki vezetője, és aki éveken keresztül becsületesen megtett mindent, hogy gyakorolja az értelmi elmélkedést, és mégis, — évek munkája után is úgy érzi, hogy az eddigi módszerei mellett „üresen forognak kerekai”, az talán lelkiatyjának megkérdezése után csakugyan áttérhet az elmélkedésnek egy egyszerűbb és lényegében jobb alakjára, amelyet Bossuet egy-

Az elmélkedésről már több ízben szólottunk a Kis út keretében.

szzerű elmélkedésnek, Szent Terézia elmerülő elmélkedésnek nevez. Bossuet szerint az a lélek, aki kitart az okoskodó elmélkedésben való önmegtagadás és összeszedettség gyakorlatában, jutalmul elnyeri Istentől ennek az egyszerű elmélkedésnek kegyelmét. Aki sehogysem jut előbbre az „okoskodó“ elmélkedéssel, sokszor nagy hasznot húz ebből az Istent szemlélő, egyszerű módszerből.

A módszer valóban egyszerű: nézni kell az Istent és szeretni. Bossuet ezt írja: „Szokjunk hozzá, hogy lelkünket az Úristenre, az Úr Jézusra vetett egyszerű, szerető tekintettel tápláljuk... legyen a lelkünk egyszerű, tisztelettudó és figyelmes, hogy egyre jobban közelítsen Istenhez“. Sokan vannak, akik birtokában vannak már ennek az elmélkedési formának és nem is tudják, amint nem tudott róla az a szerzetes atya sem, aki élete vége felé már nem is „végzett elmélkedést“, de akármikor léptek be hozzá, lelki örömben Isten szeretetében boldogan elmerülve találták. Van, akinél ezt az elmerülési folyamatot az indítja meg, ha a szentségházra, a feszületre, vagy valamely szentképre néz. Az ars-i plébános szerint: „Ahhoz, hogy jól imádkozzunk, nem kell sokat beszélni. Tudjuk, hogy ő ott van a szentségházban, átadjuk neki a szívünket, örvendünk szent jelenlétének. Ez a legjobb imádság.“ Akinek élenkebb képzelőtehetsége van, ilyen külső elindítóra sem szorul. Egyszerűen elképzeli valamely evangéliumi jelenetet és annál időz. „Szeretett engem és

önmagát adta értem“ mondogatja magában.

Eljön az idő, amikor elég néhány pillanat és máris könnyedén fakadnak bennünk a legszentebb érzelmek. A lelki élet igazságai, ha már hosszú ideig elmélkedtünk róluk, lassanként olyan világosak és biztosak lesznek, mint általában az alapvető igazságok. A „Miatyánk“ jelentőségének felfogása eleinte sok megfontolást kívánt, de később egy szempillantásra oly gazdagnak tűnik, hogy szívesen időzünk mellette, mert élvezni akarjuk minden édességét.

Vagy: mennyi elmerülési alkalmat adnak az ilyen rövid gondolatok: „Szeretlek Istenem, mert magad vagy a jóság.“ „Te vagy az én uram, azért engedelmességek akarok Neked.“ — „Te vagy az én Pásztorom, azért követni akarlak“ — „Te vagy az én orvosom, bízom Benned“ — „Te vagy az én Megváltóm, áldlak és esatlakozom Hozzád“ — „Te vagy leghűsebb barátom, ezért mindenkinél jobban szeretlek.“

Ezek az apró gondolatok felgyújtják bennünk a szeretetet és a szeretetnek érdekes kiváltsága, hogy ha akarunk szeretni, már szeretünk is.

A kezdő talán elesodálkozik az elmélkedésnek ilyen egyszerű formáján. De aki otthonos a lelki életben, az tanúsíthatja, hogy a szeretet nélkül nincs jámborság, viszont a szeretetnek van ereje hozzá, hogy különösebb értelmi megfontolások nélkül is Isten szerint formálja azt a lelket, amely a szeretetet felgyújtotta és életben tartja magában.

O.

NAPLÓ

FRANZ KAFKA 1883-ban született Prágában és 1924-ben halt meg Bécs mellett a kierlingi tüdőszanatóriumban. Életében csak kevés műve jelent meg; nagy regényei (Amerika, Der Prozess, Das Schloss) csak halála után láttak napvilágot s emelték a szerény, beteges, testi és lelki bajokkal küszködő prágai biztosítási tisztviselőt a modern világirodalom legérdekesebb alakjai közé.

Amióta összes művei között egykori barátja, Max Brod kiadta Kafka naplójegyzeteit is (Tagebücher), eléggé beelátunk ebbe a gyötrődő, tragikus lélekbe. Sok kínt, szenvedést, kisebb-ségérzést keltett benne gyöngye testalkata és túlérzékeny idegzete; a Napló tele van erre vonatkozó megjegyzésekkel, panaszokkal állandó álmatlanságai, gyötrelmes főfájásai miatt; sok fájdalmat okozott neki képtelensége arra, hogy beleilleszkedjék az életbe, környezetébe, családjába, egyáltalán a társadalomba; de a legtöbb vívódást talán a szüleihez, főként apjához való viszonya és a házasság problémája jelentette számára. Ami az elsőt, az apakomplexust illeti — (mert oly jellegzetesen lélektani eset, hogy bizvást jelölhetjük ezzel a szakszerű kifejezéssel) — az apa keményen s vadul megdolgozott; azért a társadalmi helyzetért, amelyet végülis elért; a nagyapa még faluról falura vándorló zsidó kereskedő volt s gyerekkorában sokszor fiának — Franz Kafka apjának — kellett télben-fagyban a kordét húznia; amit aztán nem is mulasztott el időnkint a fia figyelmébe ajánlani. Kafka állandóan az apja iránti gyűlölettel küzdött, és nem csupán az apai intelmek által keltett „ressentiment“-ból. A kettejük problémája sokkal bonyolultabb. A Napló följegyzései mellett első-sorban Kafkának egy apjához írt hosszú — (elküldetlen) — levele, melyet utóbb Max Brod közölt, világít rá ellentétüknek mondhatnók „vallási“ hátterére. Ebben a levélben Franz részletesen elemzi gyerekkora vallási élményeit. Apja még ragaszkodott a formáságokhoz — írja —, de nyilván látszott, hogy a híven megőrzött formák mögött már semmiféle valóság nincsen. Franz Kafkát azok az órák távolították el már igen korán a zsidó vallástól; amelyeket apja mellett a zsinagógában töltött. Eltávolították, de nem adtak helyette semmit; az a lélektani magány, melybe sebezett érzékenységénél fogva, kellő alkalmazkodó képesség híján szorult, mihamar nyomasztó egzisztenciális magánnyá súlyosodott Kafka körül, ahogyan írásai — szinte kivétel nélkül valamennyi — tanúskodnak róla.

A magány föloldását jelenthette volna a házasság, de erre Kafka sosem tudta rászánni magát. A Napló följegyzéseiben nyomon követhetjük töprengéseit, habozásait, mindaddig, míg 1917-ben elhatalmasodó tüdőbaja véglegesen tagadó választ nem ad fájdalmas problémájára. Az irodalom pedig, amelyre egész életét föltette, sem megbékélést, sem föloldódást nem nyújtott neki. Kínlódvá, gátlásokkal és testi gyöngeségeivel birkózva dolgozott, s legtöbb műve befejezetlen maradt. „Sorsom — írja a Naplóban 1914-ben —, az irodalom felől tekintve igen egyszerű. Álomszerű

benső életem ábrázolására irányuló törekvésem minden egyebet mellékessé tett számomra, de rettenetesen megkeseredett s egyre jobban megkeseredik. Más pedig soha nem békíthet meg. Csakhogy ehhez az ábrázoláshoz teljesen kiszámíthatatlan az erőm. Lehet, hogy még egyszer elfog, de lehet, hogy örökre eltűnt. Életkörülményeim — (gyűlölt hivatala) — egyáltalán nem kedveznek neki. Igy ingadozom; folyton a hegy csúcsa körül csapongok, de megmaradni egy percig sem tudok a csúcson. Más is ingadozik, de kedvezőbb vidéken és megbízhatóbb erővel; már-már lezuhan, de fölfogja a társa, aki éppen azért jár mellette, hogy fölfogja. Én azonban egyre csak ott fenn ingadozom, és sajnos nem jön a halál, csak a haldoklás kínjait érzem örökké. Talán még megdöbbenetöbben érzékelteti ennek a gyötrött életnek a keserűségét ez a halála előtt három évvel kelt jegyzet: „Aki nem tud élön megbirkózni életével, annak egyik karjára ahhoz van szüksége, hogy egy kisértő elhárítsa sorsa fölül a kétségbeesést, ami nagyon tökéletlenül sikerül; a másik kezével közben begyűjtheti, amit a rokok alatt talál, mert többet és mást talál ott, mint mások, hiszen életében halott, s holtában ő az, aki valójában mindent túlél. Mindennél azonban feltételezendő, hogy a kétségbeeséssel vívott harcához nincs szüksége mind a két kezére, sőt többre, mint ahány van“.

Ennek a küzdelemnek a termékei és tükrei, sőt harcterei Franz Kafka regényei. Metafizikai regények; legjellemzőbben az „A kastély“, mely lényegében nem más, mint az istenkeresés vagy üdvösségkeresés regénye. Hőse — és általában Kafka hősei — egy pillanatban eljutnak arra a senkiföldjére, ahol már csak egyetlen probléma van: az üdvösségé. A regény szimbolikus módon az ember harcát ábrázolja az üdvösségért, az értelemért, végleges helyéért a metafizikai világrendben. Kafka szemlélete és élménye sok tekintetben rokon az egzisztencializmussal — de nem a Sartre-félével! — s főként az egzisztencializmus egyik őseivel, a dán filozófus Kierkegaardéval.

Természetes, hogy ebben a keresésben Kafka mutat bizonyos rokonságokat a katolicizmussal is, illetve egyes katolikus vonásokkal. De ez a nagy hontalan mindvégig hontalan maradt: a zsidóságból kiszakadt, de nem jutott el a kereszténységig; metafizikai drámájából nem lett kegyelmi dráma. Világa — bármily paradoxon hangzik is — olyasmi, mint egy katolikus világ lenne kegyelem nélkül, (ha egyáltalán lehetne olyan katolikus világ). Kafka világa valóban „senkiföldje“, ó- és újszövetség között; az a végtelen, nyomasztó, havas vagy sivatag, irgalmatlan létmagányú táj, amelyet a „Das Schloss“ havas faluja, vagy egy — „A kastény“-hoz mintegy vázlat-kisértetnek tekinthető — töredékében (Erinnerung an die Kaldabahn) a határtalan síkság szimbolizál.

A számunkban közölt aforizmák 1917-19-ből valók. Kafka „Meditationen“ és „Betrachtungen über Sünde, Leid, Hoffnung und den wahren Weg“ címmel írta, gyűjtötte egybe őket; egy részük eredetileg naplójegyzet volt s csak utóbb írta ki őket onnét. Tudtunkkal Franz Kalfának ezek első magyarul megjelenő írásai.

(r. gy.)

MADAGASZKÁR PÜSPÖKEI ÉS A MADAGASZKARIK SZABADSÁGA. Madagaszkár püspökei néhány héttel ezelőtt konferenciát tartottak Tananarivóban és közös nyilatkozatot adtak ki. Fölszólították a híveket a hierarchiához való ragaszkodásra, a halottak kultuszának keresztény lelkiséggel való átítatására s a keresztény erkölcsi követelményekre a munkaviszonyok területén; majd rátértek Madagaszkár függetlenségének problémájára. „Athatva attól a vágytól — mondják —, hogy minden egyes alkalommal megfeleljünk a keresztények valóságos kérdéseire, és tudva, hogy igen sokan teszik föl a kérdést, jogosak-e a hazájuk függetlenségére irányuló törekvéseik, fontosnak tartjuk, hogy ismétellen hangsúlyozzuk a következő elveket:

Az Egyház nem politikai hatalom, nem az a föladata, hogy ezt vagy amazt a kormányformát szorgalmazza, vagy döntsön afelől, képes-e egy nép magamagát kormányozni, vagy nem, és semmiféle közvélemény vagy erő nem kapcsolja a hatalomhoz, és ahhoz kapcsolódni nem is kíván. Szabad akar lenni és maradni, egyedül azzal foglalkozva, hogy evangéliumi küldetését hordozza, teljes tisztaságában, bármilyenek legyenek is a körülmények s ez a magatartása bármily kevés megtérésre találjon s bármily támadásokat keltsen is.

Az Egyház forró kívánsága, hogy mind az egyes emberek, mind a népek egyre nagyobb jólét felé haladjanak s egyre teljesebben vállalják a rájuk háruló felelősségeket — hiszen az ember nagysága abban rejlik, hogy szabad és felelős — s a politikai szabadság egyike az alapvető szabadságoknak és felelősségeknek. Nélküle szűkölködni a fejlődés befejezetlenségének jele, és csak időleges állapot lehet. Ezért az Egyház, a természetjoggal egybehangzóan, elismeri a népek jogát arra, hogy önmagukat kormányozzák; és nem is szorítkozik csupán az elv hangoztatására: az a lelki szabadság, amit a keresztény hívő számára biztosít, egyike a leghatékonyabb eszközöknek az emberi nagykorúság elérésére; azzal pedig, hogy fölhívja a figyelmet az emberi méltóság nagyságára és az abból folyó kötelelességekre, valóságosan közreműködik az emberek közötti viszony megjobbításában. Mindezekből következik, hogy elismerjük a madagaszkári nép függetlenségi vágyának és minden e függetlenség elérésére irányuló konstruktív törekvésnek jogosságát“.

Befejezésül a nyilatkozat hangsúlyozza a keresztény szeretet követelményeit; bátorító szavakat intéz a Franciaországban élő madagaszkári családok és tanulók egyházközségéhez, és fölszólítja a híveket a Mária-év buzgó megünneplésére.

Ez a nyilatkozat, meg a fianarantsoai „Fény“ című lapnak a politikai foglyok szabadonbocsátását sürgető cikke éles kritikát váltott ki egyes olyan körökhöz közelálló lapokban, amelyek a gyarmati hatalom változatlan fönntartásának szükségességét vallják, „olyan okokból — mondja egyik kommentátoruk — amelyeket éppenséggel nem lehet szellemi-lelki természetűeknek nevezni“. Különösen hevesen támadták Job Rajaobelina páter, aki az 1947-i fölkelés politikai elitéltjeinek amnesztiáját kívánta.

Az említett „Fény“ című lap határozottan visszautasítja ezeket a támadásokat. Az amnesztia — hangsúlyozza — nemcsak

emberséges és nagylelkű dolog volna, hanem bölcs lépés is; és Rajaobelina páter, amikor sikraszállt a politikai foglyok szabadonbocsátásáért, nemcsak az emberségességnek adott hangot, hanem a keresztény lelkiismeretnek is. (S eljárása annál példásabb, minthogy édesapja éppen az 1947.-i fölkelés küzdelmeiben vesztette életét). Ami pedig a madagaszkári püspöki kar nyilatkozatát illeti, a „Fény“ megrója a támadókat, amiért teljesen hiányzik belőlük az a tisztelet, de az a figyelem is, amelyet egy ilyen okmány nemcsak megérdemel, hanem meg is követel. A püspökök egyébként — jegyzi meg a lap a nyilatkozat megfelelő részeit idézve — a függetlenség elvére vonatkozólag semmi olyasmit nem mondtak, ami ne a természetjog legelemibb kifejezése volna“. (cr.)

AZ ÉLŐ SZENT ÖREG. Van-e mondanivalója születése után hétszáz esztendővel a kései utód számára a magyar irodalom szent öregének, Virág Benedeknek, kinek papos arca oly szeliden tekint ránk kortársai köréből? Van-e verseiben olyasmi, amit nemcsak az irodalomtörténész olvashat érdeklődéssel, hanem az egyszerű olvasó is? „Népszerűsége a maga korában igen nagy volt“ — tanultuk —, költészetét azokban elhomályosította Berzsenyié. elhalványította az izlésváltozás“... Igen, Virág Benedek úgy él emlékünkből, mint a „classicus“ költő mintaképe; az ódaköltő, akit felülmúlt és időszertülné tett a tanítvány.

Az ódaköltő Virág valóban sokban a múlté. Különösen azokban az ódáiban, melyekben a kor előkelőségeit énekl meg. Ezekben valóban csak a kortárshoz szól; a kor műfaja volt a hízelgő óda, nemcsak a folyóiratokat és könyveket öntötte el a sokféle „emlékezés“, ünnepi alkalmakra írott magasztalás, hanem röpiratok tömegében is végighömpölygött az olvasnitudó Magyarországon. Virág alapján bírálattal nézte ezt a hízelgésáradatot. Kedves figurájával, a maradiságot megtestesítő Pontyival mondatja el egyik költői levelében:

Im mások mi magas s cifrázott szókkal imádják
A' pátrónusokat! fel-felvetik és le-lerántják,
Csaknem szűk nekik a föld s ég!

Mint eszközt fogadta el a dicséretet, hogy rajta keresztül intsen, buzdítson, bátorítsa ne csak azokat, akikhez szólt, hanem másokat is.

Van néhány megragadóan szép ódája: „Békességóhajtás“:ának ott a helye a mindig élő magyar versek könyvében; „Vigasztaló“-ja a horáciusi középszerű egyik legmegragadóbb magyar megfogalmazása. És az „itt élned kell“ törvénye is:

Mit futunk másnap nap alá? Ki volt az,
Honnya hagytaival ki magát magában
Tudta kerülni?

Ő a Duná első nagy szerelmese a magyar irodalomban. Nem tud betelni a hömpölygő folyam életével, szinte állandóan ott zúg az

verseiben. „Tavaszkori“-ja a kor legszebb költeményei közé tartozik:

A' kemény télnek hava már eloszlott
Visszatért a víg Zephyrus Dunánkra,
S gyenge szárnyakkal röpös a hajósnak
Tárt kebelében.

Nem szeret jászolt az ökor, sem a jó
Gazda veszteglést, kislejt csikorgó
Dér alól tisztult mezejére regvel,
S szánt vet örömmel.

Cypris a Nymphák seregében örvend,
S Grátiák táncán mosolyog, kacsongat,
Amidőn holdunk gyönyörű világa
Reszket az égről...

Bőven találunk tehát gyöngyöt Virág ódáiban. A mai olvasó számára mégsem ódái jelentenek érdekes élményt, hanem költői levelei. Aki belemerül ezekben az epistolákba, az előtt a hexameter antik köntösében olyan költő jelenik meg, kit közvetlenségben, alanyiségben a legmodernebbek se múltak felül. Kevés költő mond el annyit magáról, mindennapi életéből, mint Virág. Reggeli felkelésétől késő estéig, kora tavasztól a zord télig mindent megír magáról. Örömeit, foglalkozásait, nélkülözéseit, látogatóit, betegségeit. S mindezt finom, tartózkodó humorral. Annak, aki Virágot úgy könyvelte el, mint merev „classicus“ ódaköltőt, aki csak görög-római mitológiai képekben tud gondolkodni és érezni, ez a legnagyobb meglepetés: a humorizáló Virág. Szegénységben tengődik a Vár tövében: minden berendezése három butordarab és négy szék, hideg gyötri és betegség, de mindezt mosolyogva mondja el barátainak.

Megcsalta reményemet a tél:
Rettenetes dér, dūr, fagy, hó jött. Sok fa, kemence
S nagy tűz kellett már, nem könyv. Ide párduczom! a vad
Fereteg ellen légy most fegyverem! És te, Benyovszkym
Által adott jóféle liqueur, tégy bátor erőddel
Engem bátorrá...
... Ha hasonló mértékű leszen a nyár
E zord téllel, hát a belgrádi basának
Bó bugyogója tüzet s lángot fog vetni magától...

Kéthónapos hideglelését csakúgy megírja, mint fogfájását:

... hideggemmel elég harcom vala! Fegyverem, éhség
Szomjúság, tūrés, egy jókora millye golyóbis,
Rákszem volt s főtt víz izzasztó bodzavirágból.
A kétés csatahely székem jobbára vagy ágyam...
... Im! egy-két falatért mit nem túrt a te druszádnak

Életem Gondatlan kóstolta csak és nem az első
Étel előtt jég közt faggyá vált dinnyedarabkát;
Mert ilyen nyavalyás izlésre nagyúri gyomornak
Megtüzesült éhsége szokott...

Igy ír magáról Pyber Benedeknek. Egy másik levelében pedig Muzsájával mondatja el napi foglalatosságát, ugyanilyen közvetlen hangnemben:

... Tegnap Juvenálist kezdte kezébe
Venni, de mindjárt levette: mi okból,
Nem mondá: azután két cikkelyt de brevitate
Vitae fennszóval mondott el vén Senecából,
Akit bátyjának fogadott. Elvégre kísélt
A Dunahídhöz, hol jár és kél szüntelen a sok
Ember, s hol csak azok, kiknek nincs pénzük, adóznak...

... Öt órákor elment,

S íme szerencséjére kap egy új könyvet, örülve
Vette; magyar nyelven nagyon írva, de Senki nevével,
A szép nem számára...
... most hát ezt olvasgatja leginkább..

Barátjának, Baróti Szabó Dávidnak egész ódára való tréfás átkot szór a fejére, ha nem ír; dicsérő verset intéz ahhoz a fahasábhöz, melyet, zárta nem lévén pénze, ajtajához szokott támasztani belülről, hogy zördülésével felriassza őt, ha valaki belép. S folytatni lehetne a példák idézését azokból a satírákból, melyekben Ponytit, a maradi magyart, Kialtossit és Zungit, a fűzfapoétákat, Rikótit, a félművelt önteltet és a kor többi ferde jelenségét ostorozza.

A szent öreg hatását a maga korára azzal magyarázhatjuk és abból érthetjük meg, hogy nemcsak tiszteletereméltó volt, hanem szeretetreméltó is. Magasztos eszméit, lelkesedésének tárgyait, hazaszeretetét csak úgy, mint szegénységét és egyedülvalóságát is a humanista keresztény mosolyával fűtötte emberivé. Episztoláiban, epigrammaiban, satíraiban, gnómaiban és meséiben elevenebb, élettel telibb akárhány későbbi és nálánál többet emlegetett költőnél.

Csendes, tiszta humanizmusa egyszerre volt megélt élet és irodalmi célkitűzés. Megrója a fiatal költőt, aki az eláradó német szentimentalizmus hatása alatt végigjajogja a magyar irodalom kisede berkét, és nem egy biztatást, intést küld Kazinczy felé, ha lankadni érzi őt küzdelmében. Kora magyarjai ösztönösen nyúltak sokszor kéziratban kerengő versei után, mert megérezték ennek a nemes humanista derűnek az erejét, azt hogy ez a derű ellenszere a költészethen terjedő pesszimizmusnak és halálhangulatnak.

A késő unokát is ez ragadja meg: a derűs humanizmus, mely

a szegényes kis tabáni szobában, a szegénységben is ember és magyar és

Bizván magában fel-felemelkedik
Az égiekhez, kik neki társai,
S túl a halandóság határain
Csendesen éli örök világát.

(Sinkó Ferenc)

KATOLIKUS KONTINENS MÉG LATINAMERIKA? Tizen-négy ország: *Argentina, Bolívia, Brazília, Csile, az Egyesült Államok, Kanada, Kolumbia, Kuba, Mexikó, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay és Venezuela* kiküldötteinek részvételével ült össze Peruban, fővárostól, Limától négyszáz kilométerre Chimbote kisvárosban a katolikus tevékenység harmadik amerikaiközi tanácskozása. A keret: az óceánra néző hegyi turistaszálló, távol minden látványosságtól és forgalomtól, valóban eszményi feltételeket nyújtott ehhez az egy hétig tartó és nagy elmélyedést igénylő önvizsgálathoz. A több mint száz delegátus közt nyomokban kialakult az a kölcsönös őszinteségen alapuló nyílt és baráti hangulat, amely nélkül eredményes munkát nem is végezhettek volna. S ez a tény is igazolta a megállapítást, hogy az amerikai kontinens úgyszólván valamennyi államában van egy kisszámú öntudatos világi réteg, amely nem éri be látszatokkal, hanem igazi apostoli nyugtalansággal és buzgóságával keresi a keresztény élet megvalósításának mai lehetőségeit. Keresi első sorban a saját életében; és kegyelmi élményének elmélyítésében, társadalmi vonatkozásainak a keresztény szeretet törvényei szerint való alakításában találja meg annak az erőnek a forrását, amelynek birtokában derűsen és tevékenyen tud szembenézni a modern világ követelményeivel.

Az első napon a delegátusok a mai amerikai életfeltételeket vizsgálták meg abból a szempontból, mennyiben kedveznek a keresztény életalakításnak. Általában úgy látszik, hogy nem kedveznek — állapították meg bőséges dokumentáció alapján; ugyanakkor azonban azt is hangsúlyozták, hogy korántsem minden rossz a modern világban, mely a szemünk láttára alakul, sőt, tele van olyan alkotó értékekkel, amelyeket a kereszténynek föl kell ismernie és örömmel kell fogadnia. A kereszténynek nem szabad ridegen elutasítania a profán világot, hanem szeretettel kell feléje fordulnia; mielőtt elítélné, meg kell kísérelnie, hogy megértse; és nem szabad elmulasztania, hogy megszentelje.

A második napon ezt a kérdést tették föl: milyen Amerika kereszténysége? A keresztények túlnyomó többsége — hangzott a válasz — hitét őszintének tartja, annak ellenére, hogy életük számtalan vonatkozásban ellentmond hitüknek. Ennek oka részben a nagyfokú vallási tudatlanság, még az egyébként műveltnek nevezhető rétegekben is, amiért javarészt a helytelen, túlságosan intellektualista, a szentírástól túlságosan elszakadt, s inkább hitvédelmi, mint a hit élményére vezető vallásoktatás a felelős. Különösen kirívó a tudatlanság az Egyház szociális tanait és a kereszténység szociális tartalmát illetően. „A huszadik és nem a tizenkilencedik század számára kell nevelni a katolikusokat — olvassuk a tanácskozások jegyzőkönyvében — in-

kább kell a dogmát, mintsem az erkölcsant hangsúlyoznunk, s inkább a teológiai, mint az apologetikai tudást szorgalmaznunk“.

A következő kérdés: keresztény-e még egyáltalán Latin-Amerika, szinte kényszerűen következett az előzőből. Ez volt rá a válasz: „A külső struktúrák inkább egy bizonyos hagyományos katolicizmusnak, mint a vallás hiteles gyakorlásának termékei. Kétségtelen: Amerika megkapta a hit üzenetét, de mélyreható újjáalakulásra van szüksége ahhoz, hogy megközelítse a keresztény eszménynek azt a teljességét, amelytől egyelőre még igen távol van. S ehhez a maradiságot és a rosszul értelmezett hagyományosságot föl kell váltania a valóban apostoli lelki-ségnek“.

De a világi keresztény apostoli küldetésének tartalma és iránya körül sok a tájékozatlanság — állapították meg a tanácskozók. Ezért aztán sokakban téves magatartás alakul ki, egyesek túlságosan is elzárkóznak a világtól, mások túl könnyen beérik egy olyan külső szervezet kereteivel, amelynek az életben nem felel meg eléggé tevékeny apostoli lelkiület. Pedig — mondják — a modern világot nem lehet „megkeresztelni“ anélkül, hogy benne ne élénk, magunkévá ne fennénk, kiki a maga hivatásában, családi és művelődési keretei között. De minden keresztény apostoli munkának elengedhetetlen feltétele és nélkülözhetetlen alapja a keresztény kegyelmi élet. Ezért szenteltek nagy figyelmet a résztvevők egyrészt a lelkiség ama formáinak, amelyek a legjobban megfelelnek a mai világi hívőnek, másrészt a közösség szerepének a mai világi hívő imádságos életében (— —)

KARPÁTI AURÉL hetven éves. Ebből az alkalomból ugyanazok a szavak jutnak az eszembe, amelyeket ő vetett papírra Schöpflin Aladár jubileumán: a fiatalabb nemzedékek tolla néma tisztelgésre emelkedik és köszönti idős mesterét. Köszönti elsősorban a kritikust, aki a századforduló nagy irodalmi átalakulásában lépett porondra és megértő, tárgyilagos szemmel boncolgatta a régi és az új irodalom értékeit; köszönti az arányos kompozíciójú, a festői és finom részleteket rajzoló szépirót és köszönti azt az embert, aki egyike a kor legjelentősebb kultúra-közvetítőinek.

A magyar olvasóközönség irodalmi igénye és ismerete rendkívül szegényes volt a századfordulón. A hazai irodalmat hézagosan, a világirodalmat egyáltalában nem ismerték. A régi és az új irodalom összekötése s a megfelelő átértékelések után az a feladat hárult a korszak irodalmáira, hogy könyvet adjanak az olvasóközönség kezébe és megismertessék a magyar olvasóval az európai irodalom remekműveit. S mindezt mivel érhették volna el, ha nem olcsó és népszerű könyvkiadással, művek fordításával és a folyóiratokban való népszerűsítéssel. Kárpáti és még néhány irodalomtörténész érdeme, hogy ez a program sikeresen megvalósulhatott.

Kárpáti Aurél egyike legmélyebbre hatoló irodalom-búvárainknak, akit nem riasztanak vissza az anyagon kívülálló vonatkozások sem. Amint kritikai munkái között tallózom, egy-egy mondata olyan hangot üt meg bennem, mintha a katolikus

szempontokkal mutatna egyezést. Dosztojevszkijről például így ír: „Senki nem mondhat nekünk életbevágóbbat ma, amikor senki sem akarja vállalni közülünk a mások bűneiért való szenvedést. A szenvedésvállalásnak s a szenvedésben való megváltásnak az alázatos hite az ő vallása. Senkit nem tagadni meg, aki ember és együttördani mindenkivel a bűnbánat keresztjét, még a káromkodó latort sem hagyva magára. Dosztojevszkij egész életműve mélységes hitet sugároz felénk.“

De nemcsak Dosztojevszkijnél vagy Tolsztojnál, hanem a századeleji magyar irodalomban is — amely pedig merőben új ideálokat hozott — felfedez olyan vonásokat, amelyeket nem igen méltatnak figyelemre a kritikusok. Babitsról eképen ír: „Egy szenvedésekben megtisztult lélek heroikus felemelkedésének látványa nyűgöz le bennünket. Babits késői verseiben jut a legmagasabbra. Már-már a végső csúcson jár, dantei napközelségbe érkezik... Reális és irreális itt minden, gyengéd és kemény, lázadó és alázatos, pogány és hívő, pőrére vetkezett és titkolózva elburkolt. A szó legigazibb értelmében általános, egyetemes és közönséges: katolikus. Korunk legnagyobb katolikus költője a régi szép szónak mindeneket egybefoglaló jelentése szerint. Küldetését híven vállaló és betöltő mennyei küldönc, akire fontos üzenet bízott...“ Vagy mennyire jellemző, hogy Kosztolányi lírájában a „Hajnali részegség“-et jelöli meg csücsként, „amelyben egyszer, egyetlen egyszer a nihilista az ég felé tárja ki segélykérő karját“ és mégis csak elérkezik egy hatalmasabb Úr vendégének. A „Nagy Talán“ érzése itt halványodik el leginkább és „hitetlenül is közelebb jár Istenhez sok jámbor hívőnél...“

Ha a kritikai művek után — amelyek műfajuknál fogva mégis csak kötöttek — átlépünk a tárcák és elmefuttatások mezejére, látható lesz, hogy a fenti vonatkozások nem állanak önmagukban. Aki olvasta „Farsangi prédikációit“, megtudhatta, hogy a széleskörű irodalom művelőjét mennyire foglalkoztatták az Újszövetség örök igéi is. Itt már a szabad műfaj elevenségével hangzanak el a szavak.

„A mi botladozó, bizonytalan gondolatunk merő tévelygés útvesztője. Am az Övé — Krisztusé — kikezdhetlen. Azt monddta: Ne álljatok ellene a gonosznak gonosszal. Szeressétek még a ti ellenségeiteket is. S ha valaki megüt a bal orcádon, tartsd oda néki a te jobb orcádat. — Az egész kereszténységnek ez a lényege. Az Újszövetség könyvéből minden egyebet elvethetsz, ha ezt megtartod; Jézus testvére leszel az Atyában.

A felnőtt és érett gondolkodású emberben a lét és a nemlét fölött érzett aggodalom, az élet értelmének és céljának keresése rendkívüli erővel csap fel. És milyen megnyugtató; ha valaki ilyen záróhangot talál ezekre a kérdésekre: „Kérdem, nem azért van-e minden az életben, hogy a halálhoz békén és szépen érkezzünk el? Mi lehet több — amit ember kívánhat — ennél a fohásznál: Add, Uram, hogy benned szunnyadhassak el!“

E mondatok kimondója ma hetven éves. Bizonyos megilletődéssel olvasom őt, mert hiszen eljutott arra a pontra, ahol az irodalom már nemcsak betűk és halott szellemek tárházát jelenti,

hanem sokkal többet. Eljutott, de nem kérkedik vele. Ma is az örökérvényű dolgok s a magasba törekvő ember problémáinak keresője, aki a bölcsék csöndes szemléletével még sokáig támasza marad a botorkáló fiatalságnak. (Szeghalmi Elemér)

AZ EVANGELIUM A SARÁK FÖLDJÉN. *Az egyenlítői Francia-Afrika legvadabb vidékei közé tartozik a sárak földje, ez a bozotos-mocsaras táj, melynek járhatlanabb részeit a bennszülöttek is csak F-alakú, kétélű hajítókésükkel fölfegyverkezve merik megközelíteni. A szavannák korlátlan ura az oroszlán; a sara babonásan tiszteli a vérengző vadállatot és kunyhójába húzódva télenül nézi, hogyan tizedeli meg nyájait, hogyan ragadja el jószágjait. Ő maga sosem támadja meg a puszták királyját; legföljebb védekezik, ha az támodja meg őt. De az is előfordul, hogy éjnek idején az oroszlán ráront a lakótelepre s elhurcol egy-egy asszonyt vagy férfit.*

A fajta erős és szép, korlátlan hatalmú főnök uralma alatt, valóságos feudalizmusban él. A férfiak szálás atléták, csoportban félelmetesek, magányosan is bátrak és bosszúállók. Földművelők s abból élnek, amit megtermelnek; igénytelenek, beérik a legszűkösebbel. Régi szokásaikhoz szívesen ragaszkodnak. A férfi-nép legkedvesebb szórakozása a tánc: tam-tamjuk hangjára órákig el tudnak táncolni, akár éjjel, akár nappal.

A házasságról elég sajátos fogalmaik vannak, s ez a legnyomósabb akadályok egyike, mellyel a kereszténységnek meg kell küzdenie. A fiatalember, aki házasodni akar, először is lefizeti az elég tekintélyes hozománynak egy részét és ruhákat ajándékoz többnyire meztelen jóvendőbelijének. A párválasztás legfontosabb szempontja a nő ereje és termékenysége. Hogy az utóbbi felől bizonyos legyen, a sara férfi megköveteli, hogy a menyasszonynak már legyen legalább egy gyermeke. A hozomány a további gyerekek arányában növekszik; s ha a férfi nem tudja vagy nem akarja a kívánt pénzeszeget megfizetni (vagy a megfelelő számú szolgát rendelkezésre bocsátani), az asszony visszatér gyermekestül az édesanyjához.

Ami társadalmi helyzetét illeti, az asszony nem rabszolga, noha szabadságát erősen megszorítja a hozomány intézménye. Van saját tulajdona s amit keres, azzal ő rendelkezik. Az ételek készítése, a vízherdás, a teherhordás elsősorban a nő dolga, de a mezőn együtt dolgozik férjével.

A gyerekek jobbára teljesen pucérok s igen mocskosak, kedvük szerint, jóformán vadon élnek; a kunyhók viszont általában igen tiszták. A családi kunyhók legszebbike a férfié, ebben rendszerint ágy, asztal és szék is van.

Főétaplálékuk a köles; köles-kenyeref esznek, kölesből erjesztenek sört. A húst nomádoktól vásárolják, a halat maguk halászszak patakjaikban. Rizst és gyapotot termelnek és árulnak, s érte cserében szerzik be edény és ruha-szükségletüket. Igen nagyra becsülik az európai árut.

A hithirdetőknek a legnagyobb nehézséget a nyelv megtanulása okozza, s nem is annyira az inkább csak látszólagos nyelv-

tané, mint inkább a majdnem teljesen tagolatlan kiejtése. Megérteni a sárakat — mondják — nehezebb, mint megértetnie magát az embernek velük, mert könnyen alkalmazkodnak a mások beszédmódjához és tele vannak jóakarattal; nagy örömet szerez nekik, ha fehér embert hallanak nyelvükön beszélni. Logone vidékén általában a gambay dialektus divik, de mellette még öt másféle nyelvjárás is használatos.

A katekizmus oktatása széleskörű nyilvános megbeszélések keretében történik. A hitújoncok betanulják a hitigazságokat, olykor anélkül, hogy valóban értenék is őket. Hogy rávegyék őket a tanuláson való gondolkodásra, a hithirdetők — kapucinus atyák — különböző könnyű kérdéseket intéznek hozzájuk; a sokszor naiv feleleteken lehet lemérni tudásukat és igyekezetüket.

A misszionáriusoknak nagy segítségükre vannak a katekéták. Lai vidékén mintegy ötven ilyen katekéta működik, Mundu környékén mintegy száz, Doba körzetében ugyanannyi. Van, aki húsz éve dolgozik ugyanabban a faluban s több száz haldokló gyermeket keresztelt meg. „Ha nem is tökéletesek — mondja az egyik missziós atya róluk — mégis megérdemlik csodálatunkat. Isten különleges kegyelmekkel áldotta meg őket. Apostoli prefekturánk tizennyolc hithirdető papja boldogan számít értékes támogatásukra”. A kapucinus atyák mellett újabban apácák is érkeztek a Tsad-tó vidékére: Lisieuxi Szent Teréz oblátái, akik szintén kivesszik részüket a keresztény hit terjesztésében, elsősorban a bennszülött lányok nevelésével.

A vidék lakossága 450.000 lélek, ebből 12.000 katolikus, 6000 pedig olyan hitújonc, aki rövidesen fölveheti a kereszttség szentségét. A katekéták száma háromszáz. A kereszténység iránt országszerte megnyilvánuló rokonszenv ígéret arra, hogy az evangélium mind szélesebb körben fog meghallgatásra találni a sárak földjén. (l. c.)

KEMPELEN FARKAS életéről és működéséről a magyar nagyközönség ma már alig tudott valamit. Különféle anekdotikus történetek homályos emléke ragadt meg róla az emberek agyában és persze híres sakkozó törökének régi tollrajzokból ránkmaradt képe. Olyasféle jelenség ez, mintha Lionardóról szólva repülőgépet vagy Keplerrel kapcsolatban horoszkopjait emlegetnének. Mert Kempele Farkas is sokkal több volt, mint királyi és császári udvarok szórakoztatója, vagy megvalósíthatatlan ötletekkel játszadozó különc. Ellenkezőleg: korának, ennek az értelem uralmára törő századnak is egyik legragyogóbb elméje. Fényes és sokoldalú szelleme nemcsak egy-egy találmány megalkotására irányult. Igazi polihisztor volt, aki hét nyelvet beszélt, írt, verseket költött és — amint az önarcképe is elárulja — kitűnően rajzolt is. Szakértője volt a bányászatnak, a földművelésnek, mélyen belelátott a hangtan törvényeibe s közben volt ideje és kedve a Bácskában posztógyárat alapítani s rendelkezett kellő eréllyel ahhoz, hogy a töröktől nem régen megszabadított vidékeken garázda rablóbandákat fékezzen meg.

Halálának szüztövenedik évfordulóján a Magyar Műszaki

Könyvtár kiállítása kiemelte emlékét a feledésből és a Nyelvtudományi Közlemények VIII. kötetéből, amelyben rendkívül érdekes és értékes kortörténeti adatokat is találhat az érdeklődő.

Erdemes is felidézni ennek a magyar géniusznak az életét. 1734-ben született Pozsonyban és hetven év múlva, március 26-án halt meg Bécsben, ahol a magyar királyi kancelláriánál udvari tanácsos és referendárius volt. A bécsi akadémián végezte el jogi tanulmányait s mint udvari tisztviselő igazgatta az összes magyarországi sóbányákat és vezette a Mária Terézia-féle építkezéseket a budai Várban. Megadatotott neki az a tehetség, hogy a legkülönfélébb területeken felbukkanó technikai kérdéseket megoldja. Sakkjátszó gépe, amelynek világhírét és vagyonát köszönhette, lehetővé tette számára, hogy beutazza Európát Szentpétervártól Londonig. Ennek az ötletes gépnek szerkezete igen sokat foglalkoztatta kora előkelőinek és technikusainak elméjét. Nem is csoda, mert a gépezet szerkezeti megoldása akkor is érdekes, ha fel tesszük: a gépben egy csonkalábú orosz tiszt mozgatta karok és emeltyük segítségével a saktábla bábuit. Ma, amikor elektromos sakkzógépek konstruálásával foglalkoznak a cybernetika s az elektromos agy elvei alapján, a bábuk mozgatási lehetőségének megszerkesztésénél felhasználják Kempelen gépének mechanikai megoldásait, a *Leipziger Magazin für Naturkunde* és a *Mathematik und Oeconomie* című folyóiratok 1784 évi példányai nyomán. Kempelen szerkesztette meg Paradis Teréz vak zeneművésznő kedvéért a vakok által is használható első írógépet, majd 1788-ban azt a fujtatóból, dudákból, sípokból és hangtölcsérekből összeállított beszélőgépet, amely nemcsak emberi hangot adott, hanem egész mondatokat tudott elmondani. Gépét 1821-ben Posch bécsi mechanikus tökéletesítette. Kempelen beszélőgépe a hangtannal foglalkozó fizikusok körében is igen nagy feltűnést és érdeklődést keltett. Brücke bécsi professzor a hangtan nagymesterének nevezte Kempelen, aki nemcsak gyakorlatilag, hanem elméletileg is foglalkozott a fizikai tudománynak ezzel az ágával *Mechanismus der menschlichen Sprache* című igen értékes művében. Különböző találmányai mellett víznyomógépet szerkesztett Pozsonyban, majd egy ellenhatásos gőzgépet, amelyet nemcsak a Ferenc-esatorna építésénél, hanem bányákban is alkalmazni tudtak.

Technikai érdeklődésű korunkban és hazánkban, ahol ma ezen törik a fejüket különféle újításokon és találmányokon, talán különösnek tűnhetik fel, hogy olyan jelentős felfedezéseknek, mint Kempelenéi, nem akadtak tökéletesítők s gazdasági vagy éppen kereskedelmi hasznosításukra hiányoztak a vállalkozók. Am ez a sorsa mindazoknak a feltalálóknak, akik koruk gazdasági és társadalmi fejlettségét és igényeit túlhaladó műveket alkotnak. A gőzgép felfedezése James Watt nevéhez fűződik, (aki Papin elvei alapján készítette el találmányát), mert az angol társadalmi és gazdasági élet és egész szellemi környezet megérett már a természeti erők felhasználására, míg az alexandriai Heron eolipilája a Kr. e. II. században, Branca turbinaszerű gőzgépelgondolása a XVII. században még csak játékos mesterkedés számba ment. A magyar XVIII. század sem volt még érett arra, hogy Kempelen zsenijének alkotásait az alkalmi felhasználhatóságon

túl is értékelje s azok gazdasági lehetőségeit felismerje. A merkantilizmus eszméi, a mezőgazdaság korszerű fejlesztésének gondolatai, az ipar kialakításának hasznossága nem voltak ugyan idegen nézetek a kor színvonalán élő emberek között, akadtak e téren eredeti és önálló úttörők is, az 1790–91. évi országgyűlés harmincegynéhány gazdasági jellegű törvényt hozott, folyók lecsapolásával, utak építésével és csatornázásával foglalkoztak és ezekre nézve nagyszabású, bár soha el nem készült tervek merültek fel, de a feudálisztikus, barokkos társadalom még nem érett meg a természeti erők technikai felhasználásával kifejleszethető ipar jelentőségének felismerésére és felkarolására.

Kempelen Farkast, ezt az univerzális tehetségű nagyart minden társadalmi és anyagi sikere ellenére sem ismerhette fel tehát kora annak, aki valóban volt; az elkövetkezendő idők egyik legértékesebb és legjelentősebb emberi jelenségének. (sz. e.)

MOZART MÁSOLÁSAI. „Nagy mesterek életét és munkáját sokan a valóságnak nagyon is kevésbé megfelelően képzelik el — írja egy érdekes cikkében Karl Prannhauser osztrák professzor. — Igaz, vannak, akik már a bölcsőjükben kiváló adományokkal rendelkeznek, kivált művészek; de ezeket a képességeket is föl kell előbb ébreszteni és gyakran fáradságos munkával ki kell bontakoztatni. Egyik-másik kritikus vagy életrajzoló bizony elpirulna a szégyentől, ha tudná, milyen kemény föladatokkal kellett némely világszerte csodált lángésznek megbirkóznia. Azt sem szabad elfelejteni, hogy valódi művészek, komoly szerénységgel, eleinte csupán a korokban divó művészet egyik szürke láncszemének tartották magukat s ezért szinte áhitattal tapadtak a hagyományhoz“. S mindennek illusztrálására Pfannhauser Mozart példáját idézi, Mozart újabban „leleplezett“ vagy fölfedezett „másolásait“ s azokat a mulatságos tévedéseket, melyek ezekhez a kopírozásokhoz fűződtek.

Mozart egyházi művei közt ismeretes a „De profundis“ zsol-tár (Köchel, 93) négy énekhangra és orgonára; úgy vélték általában, hogy Salzburgban 1770–71-ben szerezte s benne az agg óriást, Gluckot (1714—1787) messze fölülmúlta; a darab — mondták — egyik gyöngyszeme Mozart egyházi muzsikájának. Mindez szépen hangzik, de sajnos egyáltalán nem állja meg a helyét; a mű ugyanis nem egyéb, mint Georg Reutter (1708—1772) nemrégiben előkerült, négy énekhangra, két hegedűre és orgonára írt „De profundis“-ának kivonata; a British Museum eredeti kéziratán látható, hogy Mozart a két hegedűszólam helyét a partitúrán üresen hagyta. Ezzel a fölfedezéssel megoldódik a keltezés kérdése is. Csakis 1768-ban és Bécsben keletkezhetett, amikor a tizenkétéves művész szüleivel a császárvárosban élt és a Parhamer Ignác atya által vezetett árvaház számára egy sorozat egyházi kompozíciót készített. Apja és jóakarató művész-barátai vezetésével alaposan meg kellett ekkor tanulnia a bécsi egyházi zene stílusát, hogy a helyi ízlésnek megfelelően tudjon írni; s a bécsi egyházi zeneszerzők közt ebben az időben Reutter volt a legte-

kintélyesebb; a Mozart-családnak egyébként némi kapcsolatai is voltak vele.

Hasonló a helyzet a „Memento Domine David“ zsoltártöredék esetében is. Mozart özvegye 1800 március 1-én küldte meg a lipcei Breitkopf und Härtel kiadónak egyb, a hagyatékban talált töredékekkel „a négyszólamú, befejezetlen Memento Domine David zsoltár 32 taktusát F-durban“. Egy Bonnbán 1926-ban megjelent disszertáció stilisztikai okokból 1777-re teszi a töredék szerzését, egy másik kutató a „De profundis“-szal való liturgikus együvértartozás alapján 1771 nyarára. A kéziratot, mely valóban 32 taktus s a két hegedűszólamot csak szórványos utalásokkal jelzi, a salzburgi Mozarteumban őrzik. Kiderült azonban, hogy ez sem Mozart műve, hanem ismét csak Reutter négy énekhangra, két hegedűre, orgonára írt „Memento Domine David“ zsoltára alapján készült tanulmány-vázlat. Az eredeti mű 137 taktus; Mozart még a negyedet sem másolta le, mégpedig ugyanabban az időben, amikor a „De profundis“-t: 1768-ban. Amikor a az egyébként jóhírű disszertáció a keletkezést datálta, 1777-ben a valódi szerző, Reutter már évek óta halott volt.

Köchel jegyzékében a 326. szám alatt szerepel Mozart „Justum deduxit Dominus“ négy énekhangos himnusza, melyet sokan a művész nokális egyházi zenéje mesterműveként emlegetnek. A kéziratból azonban kiderül, hogy ez sem Mozart szerzeménye, hanem Johann Ernst Eberlin (1702—1762) „Pro festo Confessoris“ miséje offertóriumának tanulmány-másolata. Ugyancsak Eberlinnek még a múlt század elején is népszerű (Kremsben például tizszer is előadott) C-dur requiemjéből való tanulmány-kivonat Mozart C-dur Kyriéje (Köchel, 221) s az ugyanott található 16 taktusos „Requiem aeternam“ és „Lacrymosa“. Amikor 1900-ban Aloys Schmitt Mozart töredékben maradt nagy C-moll miséjét ki akarta egészíteni, a hiányzó „Crucifixus“ helyébe ezt a „Lacrymosa“-t illesztette, miután a csak énekszólamban fennmaradt kompozíciót pompásan hangszerelte. Eay pillanatig sem gondolta, hogy Mozart művébe a derék Eberlin szerzeményét interpolálja.

Mind ezek a megállapítások — mondja Pfannhauser professzor — csak az első lépéseket jelentik a mozarti életmű új kritikai megvilágításának útján. Eddig a kutatók a Mozart-problémát a nagy komponista művei felől szemlélték és kutatták — s próbálták megoldani. Ezt a szempontot most ki kell egészíteni egy másikkal: az eredeti kéziratok vizsgálatával. Ezzel bizonyára sok kérdésre derül majd új fény, anélkül természetesen, hogy ezzel Mozart nagysága bármiféle esorbát szenvedne.

Hogyan — kiálthat föl a zseni-legendák romantikus híve — Mozart másolt? „Igen, másolt — feleli neki Pfannhauser professzor — mert minden igazi művészetnek megvan a maga formai oldala és a hagyomány credményeire kell építenie. És másolt, mert eleinte nem tudhatott és nem is akart egyebet, mint dolgozni és köteleességét teljesítette. Így sikerült aztán neki, páratlan tehetségével, az emberiséget azokkal a művekkel megajándékozni, melyek mindig a megvilágosodás és fölemelkedés forrásai lesznek, míg egy szikrányi igazi emberség él e földön“. (ö. f.)

AZ ALDOZAT JEGYÉBEN. P. Moreaunak, a Szent Kereszt kongregáció alapítójának kanonizálása most került a római Szentszék elé és ügye igen kedvező fogadtatásra talált. Franciaországban ebből az alkalomból közel háromszáz lapos könyv jelent meg a sok meghurcoltatáson átment szentéletű rendalapító életéről. Gaetan Bernoville írta ezt a könyvet a *Les grandes Ordres monastiques et Instituts religieux* sorozatban. Címe: „Basil Moreau et la Congrégation de Sainte Croix.“

Basil Moreau életének főérdekessége az a megpróbáltatás-sorozat volt, amelyen át kellett mennie. 1799-ben született Laigné-en-Belin-ben és 1873-ban halt meg Mansban. Ezalatt Franciaország átélte a konzulságot, a császárságot, a restaurációt, átment Lajos Fülöp uralkodásán, megérte a második császárságot, a komünt és a III. Köztársaság beköszöntését. Ez a sok változás éppen elég szociális problémát vetett föl ahhoz, hogy az apostoli lelkületű P. Moreau munkaterületet találjon köztük magának: P. Moreau a lelkek öreként állt ebben a forgatagban és fiait csak egyre kérte: *„Sohasem avatkozzanak hivatásukhoz nem tartozó ügyekbe.“*

Eppen ebből ismerünk rá Saint Sulpice-beli neveltetésére. Mansi szemináriumú éveit után került ugyanis a Issy-beli „remetességbe“, amelyet egy Szent Sulpitius kongregációbeli pap vezetett. M. Mollevaut hamarosan fölismeri tanítványa kivételes hivatottságát és mert látja, hogy túlságosan lobogó lelkületű, különleges próbáknak veti alá. A fiatal pap megérti mesterét és élete hányattatásai során mindig hálás is lesz ezért az iskoláért.

Később P. Moreau a mansi nagyszeminárium vezetője lesz és tevékeny részt vesz az ottani „Jó Pásztor“ kongregáció alapításában. Bernoville, amikor a „Jó Pásztor“ alapítójáról írt, némileg elmarasztalta P. Moreaut az akkor rendelkezésre álló hiányos dokumentumok alapján. 1943-ban azonban előkerült egy olyan iratköteg, amely ezt a szerepet teljességgel tisztázza. Így hát Bernoville kötelességének tartotta, hogy *„miután eltűnt az az árnyék, amely az adatok hiányossága miatt tapadt P. Moreau alakjához“,* könyvet írjon a kanonizálás előtt álló szentéletű férfiúról.

Mi volt P. Moreau életműve? A világi élet zajlásai és a szociális válságok közepett a keresztény tant akarta terjeszteni. Elhatározta tehát, hogy megreformálja a hanyatlásnak indult Szent József kongregációt és tanítókat nevel a katolikus igazságok megvédésére. A vidéki pasztoráció ellátására kisegítő papok kongregációját szervezi meg s 1836-ban már annyi teendő súlyosul a vállára, hogy leköszön szemináriumbeli tisztjéről is és a mansi Szent Kereszt melletti házban teleníti meg a Szent József fivéreket a kisegítő papokkal együtt. Számítalan nehézség után 1849-ben nyeri el alapításai számára a működési engedélyt és ettől fogva a Szent Kereszt kongregáció gyors fejlődésnek indul.

A kisegítő papok fogadalomtétel nélkül csoportosulnak köréje, ezt a helyzetet azonban az alapító ingatagnak véli, ő maga fogadalmat tesz tehát és noviciátust szervez, a két férfiközösség mellé pedig a Marianita női kongregációt is megalapítja. A férfiak Szent József, a nők a Szent Szűz patronátusa alatt állanak, a

fogadalmas atyák pedig Salvatoriánus elnevezéssel a Megváltóé alatt. P. Moreau így fejezte ki hódolatát a Szent Család iránt. A három ágazatot együttesen a Szent Keresztről nevezi el.

Bármennyi nehézséget birt is le, amíg idáig eljutott, az igazi megpróbáltatások csak most köszöntek reá. P. Moreau azonban harcos természetű. Egőszemű, erélyes, szikár férfi. A lélek tüze égeti. És minél jobban gyarapodik az általa alapított mű, annál inkább a kereszthez szegeztetik ő is.

1840-ben Algir püspöke, rá egy évre az merikai Vincennes kér tőle lekipásztorokat. 1847-ben Kanada nyitja meg kapuit munkásságuk előtt, mielőtt még Róma szabályzatukat elismerte volna. A mansi püspök nem szívesen látja önállósulásukat, s ez a legfőbb akadály. És P. Moreau félreismeri az emberi viszonylatok jelentőségét. A pápához zarándokol és IX. Pius egy római árvaház vezetését bízta rájuk. A Propaganda Fide a bengáliai missziókat ajánlja föl részükre és 1853-ban el is indulnak a salvatoriánusok ebbe a távoli tartományba. Ez azonban csak a vihar előtti csend.

Az az andianiai pap, akit P. Moreau a bengáliai misszió élére kijelöl, nem vállalja ezt a megbízatást és el akarja szakítani az amerikai alapításokat az európai anyaháztól. Rómában intrikák folynak az alapító ellen, a belső meghasonlás napról-napra nő. És a Szentszék nem válaszol. P. Moreau közben megkörnyékezi a „lélek sötét éjszakája”. „Ekkor értettem meg — írja — a Mi Urunk agóniáját és elhagyatottságát és azt, hogy Atyjától tanítványaihoz vánszorgott, anélkül, hogy enyhülésre talált volna.” 1858-ban végre enyhülnek lelki kínjai és nemsokára Róma elismerése is megérkezik. Közben azonban Neuillyben kollégiumot alapítanak, bár P. Moreau fél ettől az alapítástól. Előérzete nem csalja meg, a legnagyobb keresztet ez a ház jelenti majd számára.

1860-ban elválik a férfi és a női ágazat, ám ezzel a szétválasztással kapcsolatban vádak merülnek föl a kormányzat ellen. A vád az, hogy P. Moreau visszaélt hatalmával. Rómát följelentésekkel ostromolják a Szent Kereszt ellenségei. Párisban és Amerikában az alapító leváltását kívánják. 1865-ben P. Moreau Rómába utazik, de itt szemrehányásokkal fogadják. Tisztázza magát a rászórt rágalmaktól és mint már annyiszor, újra följánlja lemondását, amit most el is fogadnak. P. Moreau alázatosan fejet hajt. „Eddigi helyzetem tette lehetővé, hogy parancsoljak is, engedelmeskedjem is egyszerre. Remélem, a mai naptól Isten kegyelméből példát mutathatok mindnyájatoknak saját magam alávetéséből és az engedelmességből.”

A mansi sajtó kikürtöli letételét, minden eddigi intézkedését fölülbírálják, szétboncolják. P. Moreau már nem is vár földi jóvátételt, csak az isteni irgalmasság nyújtotta jobb életben bizik. Rágalmazói fölülkerekednek; a pápa azt ajánlja neki, bocsássa árúba az anyaházat és ezúton rendezze a neuillyi tartozásokat. Ez a keserves dolog is megtörténik és a rágalomhadjárat tovább tombol ellene. Most már födél nélkül van. Az 1870-es háború után utódja kényszeríteni akarja a kongregáció tagjait, hogy kövessék őt Amerikába, bár Róma Franciaországot jelölte ki központjuk-

nak. Az 1872-iki káptalant mégis Amerikában tartják. P. Moreau ott áll művének romjainál és lelki leányai közül alig akad, aki földi óráinak utolsó óráit enyhíteni akarja.

Életszentsége ebben a megpróbáltatásokban bontakozik ki teljes nagyságában. „Ezekért a kegyelmekért áldom Istenemet” — írja az őt ért megpróbáltatásokról. És mintha halála a tökéletes áldozat műve lenne, utána minden megfordul, az anyaházat visszavásárolják és a francia rendtartomány új életre kél. Ha a neuilly házat el is kell hagyniok, 1904-ben, megalakul a Fides könyvkereskedés. Az Egyesült Államokban főlegül az indianai Notre Dame, a portlandi és az austini egyetem és a virágzó missziói intézmények egész sora. Kanadában számos nagy kollégium és a Fides könyvkiadó-vállalat virul a vezetésük alatt. És P. Moreau egyik tanítványa, a montreali André atya követi mesterét az életszentség útján és már az ő kanonizálása is folyamatban van. A kanadaiak közben Braziliában is gyökeret vernek.

P. Moreau sorsa hasonlatos a legtöbb nagy rendalapítóéhoz, azokéhoz, akiket szintén el akartak űzni kongregációjukból. Louis Veuillot azonban már félvszázaddal ezelőtt ezt írta P. Moreau egy birtokában lévő leveléről örököseinek: őrizték meg ennek a szent papnak az írását, „akit egyszer még kanonizálni fognak.”

A SZEPLŐTELEN FOGANTATÁS ELŐFUTARÁNAK ELŐFUTARA. Az angolszász tudósvilág az elmúlt év őszén illő fénynyel és bensőséggel ünnepelte meg a XIII. század egyik legkiemelkedőbb angol szellemének, Grosseteste Róbertnak hétszázéves jubileumát. Az ünneplés egyaránt szólt a bámulatosan sokoldalú tudósnak és a hivatása magaslatán álló főpapnak, illetve egyházpolitikusnak. Mint tudós gazdag irodalmi működésén túl főleg az oxfordi egyetem megszervezésével és tudós munkája megindításával, mint főpap pedig a legnépesebb angol egyházmegye, a lincolni püspökség példás megreformálásával és ezen a réven az egész angol egyházi életre gyakorolt felpezsdítő hatásával szerzett maradandó érdemeket.

Grosseteste (Greathead, Grossetét) Róbert 1168 körül a suffolki Strodbrookban született. Egészen szegény családból származott és csak jóakarói anyagi támogatásának köszönhette, hogy az oxfordi egyetem hallgatói közé iratkozhatott. Az egyetemen először állástól jogi és orvostudományi tanulmányokkal foglalkozott és csak később tért át a teológiára. Oxford után, egyes életrajzírói állítása szerint, Párist is megjárta. Erre azonban nincs megnyugtató bizonyítékunk. Francia nyelvtudása, melyre egyesek hivatkoznak, magában semmit sem bizonyít. A normannkori Angliában bőséges alkalom kínálkozott a francia nyelv elsajátítására. Másrészt meg bizonyos, hogy hősünk már lincolni püspök korában a párisi szokások követését kötötte az oxfordi teológusok lelkére.

Annyi bizonyos, hogy a későbbi ünnepelt tudós akadémiai pályáját az oxfordi egyetemen kezdte. A XIII. század kezdő éveiben már mint rector scholariummal vagyis mint vicekancellárral találkozunk vele. Ebben a minőségében nagyon sokat tett a fejlődőben levő egyetem szervezetének kiépítésére és a tudós mun-

ka feltételeinek megteremtésére. Ez utóbbi téren a legnagyobb szolgálatot nagyarányú fordítói tevékenységével tette. Ismeretes, hogy a kezdő skolasztika egyre nagyobb érdeklődéssel vetette magát Aristoteles műveinek tanulmányozására, melyekben tudományos rendszere bölcseleti alapjait ismerte fel. Csak az volt a baj, hogy Nyugaton akkoriban nagyon kevesen tudtak görögül és így kénytelenek voltak azokkal a silány Aristoteles-fordításokkal beérni, melyeket görögből szírre, szírből arabra s végül arabból latinra csigáztak. Könnyű elgondolni, mennyit szenvedett az eredeti értelem a háromszoros, nem is mindig hozzáértő fordítás következtében. A fiatal oxfordi tanár hamarosan magán tapasztalta ezt. Ezért elhatározta, hogy gyökeresen segít a bajon. Nemcsak maga tanult meg kitűnően görögül, hanem főleg görögül még jól beszélő délolaszokból valóságos fordító iskolát rendezett be. Ő maga Aristoteles legismertebb erkölcsbölcseleti munkájának, a Nikomachosi Ethikának lefordítására vállalkozott, mégpedig olyan sikerrel, hogy a lincolni fordítás, a translatio Lincolniensis ettől fogva valóságos fogalom lett.

De bármilyen megbecsüléssel viseltetett is Grossetest Aristoteles iránt, mégsem sorozható követői közé olyan értelemben, mint a későbbi skolasztikusok. Ő a filozófiában inkább Szent Agostonnak és a XI. század zseniális gondolkodójának, Szent Anzelmnak nyomdokait követte. Angol származásának megfelelően erősen hajolt az empiria felé is. Külön tanulmányokat írt a mozgásról, a melegről, a színről, a fényről, az atmoszferikus nyomásról, a szivárványról, a bolygókról és így tovább. Sőt még a mezőgazdaság kérdései iránt is érdeklődött és külön munkát írt a mezői munkák beütemezéséről (*Regulae agriculturae per menses digestae*). Természettudományos ismereteinek megítélésére elég annyit említenünk, hogy az ő keze alól került ki a középkor legnagyobb természettudósa, a ferences Rogerius Bacon.

A dolog megértésére tudnunk kell, hogy mikor az első ferencesek 1224-ben, tehát még az alapító életében megjelentek Angliában, Grossetest, akkor már az egyetem büszkesége, Pisai Agnelus provinciális kérésére készségesen vállalkozott a ferences testvérek teológiai oktatásának irányítására. A kérdést úgy oldotta meg, hogy ezentúl egyetemi előadásait is a testvérek kolostorának legnagyobbjában tartotta; másszóval nemesak maga ment közéjük, hanem katedróját is magával vitte. Érdekes és erősen egyéni elhatározásának az lett a következménye, hogy a gyenge ferences palántra mingyárt kezdetben beleilleszkedett az egyetemi územbe s filozófiai és teológiai arculata kibontakozásában egyre inkább elindítójának empirikus, a valósággal mindig számoló vonásait öltötte magára.

Grossetest 1235-ig maradt az egyetemi katedrán. Akkor lincolni püspökké választották. Püspöki hivatását éppoly komolyan fogta fel, mint előbb egyetemi munkáját. Legfőbb célját az egyházi élet tisztaságának visszaállításában látta. A visszaélések irrogatásában nem ismert kíméletet; csak az ügyet tekintette s nem az emberek személyét. Első nagy vizitációs útján hét apátot és négy perielit mozdított el hivataluk hanyag ellátása miatt. Ezért

ellenségei a szerzetesek ostordának (*omnium religio, sorum mal-leus*) nevezték el. Pedig nem volt igazuk. A két nagy koldulórend tagjait igazi atyai szeretettel karolta fel és rajta volt, hogy minél több helyen otthont készítsen számukra. Az igazság védelmében semmiféle emberi tekinlettől nem riadt vissza és III. Henrik király igazságtalan pénzköveteléseit éppoly határozottan elítélte, mint amilyen határozottan pálcát tört a római kuria bizonyos túlzásai fölött. Ezért a nép szinte bálványozásig szerette, holta (1253. október 8.) után pedig szentként tisztelte.

Ez a kiváló tudós és főpap oxfordi előadásában határozottan lándzsát tört a szeplőtelen foyantatás hite mellett. Az Énekek éneke e verséről szólóban ugyanis: „Egészen szép vagy, barátnőm és makula nincsen benned!” — meggyőzően kifejtette, hogy a szent Szűz megszentelése még születése előtt, lelkének belelehelése pillanatában (*in ipsa infusione rationalis animae*) ment végbe. Az oxfordi egyetemen tehát ő hintette el azt a magot, mely évtizedekkel később legméltóbb szellemi örökösének és az általa megszervezett egyetem mindmáig legnagyobb büszkeségének, Duns Scotus Jánosnak működésében hatalmas fává terebélyesedett. Megérdemli tehát, hogy halála hétszázados évfordulóján minden máriatisztelő hálával és tisztelettel gondoljon rá. — hg —

Felelős kiadó: S í k S á n d o r

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

G. K. Az a „minden újfajta művészi élmény“ után érzékelt hangulat, amikor — mint írja — a „levegő surranása is“ fokozza a benyomás erejét, ez az a nehezen megfogalmazható, majdnem titokzatos állapot, amelyet — ha alkotásról van szó — ihletnek nevezünk. Test s lélek összefonódásának beszédes jeleként ezek a percek valóban az érzéklés különös felfokozódásával, az érverés szaporulásával, a szív működés gyorsulásával járnak — mindez együtt idézi elő azt a hangulatot, melyet a régiek euforiának neveztek.

A művészek ismerik a „kegyelem“ e különös állapotát, melyben mintha más „nehézkedési törvények“ szerint öltene formát szellem s alkotóerő, mint az egyszerű, szorgalmas munkaórák alatt. Somerset Maugham emlékirataiban úgy nyilatkozik: ha csak akkor alkotott volna, amikor az „ihlet“ állapotában élt — egész, terjedelmes irodalmi működése vékony kötetkére zsugorodott volna. Ebben a negatív megállapításban mintha fájdalmas nosztalgiát éreznék azok után a ritka, áldott pillanatok után, melyek a rutinszerű, penzumként végzett alkotó-munka során már egyre szörványosabban jelentkeznek.

Ha ez az alkotó ihlete — miért ne tükröződhetnének ugyan-ezek az érzések — más síkon — az olvasóban, akinek számára a művész idézi fel ezt a minden mástól megkülönböztetett, elragadtatót állapotot. Ez, persze, nemcsak írásokkal van így, gyakrabban találkozhatunk e lelkiállapottal a zenében s valamivel ritkábban képzőművészeti alkotásoknál. Ám minden író, zeneszerző, képzőművész örök vágyódása, hogy ezt a „befogadó“ ihletet közönségéből kiváltsa. Könyvről beszélve — az olvasó saját egyéniségén keresztül új életre kelti azt az élményt, mely az alkotás pillanataiban jelentkezett. Ha remekművel találkozunk — valóban megborzongunk erejétől s nyilván így kezdődik az a különös, fiziológiailag is körülhatárolt hangulat, melyről levelében beszámol. Az olvasó élvezze hát teljes szellemi tisztaságában ezt a hangulatot, — mert hiszen ezzel szerzi nemcsak önmagának, hanem a mű alkotójának is a legnagyobb, legemberibb örömet.

(O.f.v.)

M. A. Gertrud von le Fort, aki felől érdeklődik, 1876-ban született; regényíró és költő. Versesköteteiben (Himnuszok Németországhoz, Himnuszok az Egyházhoz) forma és nyelv mestere; hatalmas, sokszor biblikus képekben, szélesen áradó sorokban fejezi ki a katolikus léleknek egyrészt szülőföldje, másrészt egyháza iránti szeretetét s az eviláginak azt a természetfölötti szempontból való értékelését, amely regényeit is jellemzi: a „Veronika-kendő“-t, a „Gettóból jött pápa“-t, a „Magdeburgi menyegző“-t; magyarul is megjelentek. „Az örök nő“ című kötete három esszéjében a modern kor asszonyának problémáját fejtegette.

Erősfogadás. Aggályai elsősorban onnét származnak, hogy nincs tisztában vele, mi is az erősfogadás. Ön valami egészen különálló aktusnak képzele, holott nem lehet különválasztani a bántól, mellyel a trienti zsinat is egybefoglalja, amikor így határozza meg a valódi bűnbánatot: „Dolor ac detestatio cum propositio non peccandi de caetero“ — vagyis fájdalom és utálat el-

követett bűneink fölött, azzal az elhatározással együtt, hogy többé nem vétkezünk. Aki valóban bánja bűnét, abban eo ipso megvan az erősfogadás is; mert aki bűneit újra el akarja követni, az nem is bánja őket. Aki fölismeri a bűnös állapot méltatlanságát és töredelmesen bánja, hogy Istent megbántotta, abban okvetlenül megmozdul az akarat is arra, hogy „többé ne vétkezzék“ és a bűnre vezető alkalmakat elkerülje. Ez az akarat mozzanat a bánatban az, amit erősfogadásnak nevezünk; de ismételjük, nem valami külön mozzanat, hanem benne van a bánatban, annak része, jellemzője, „a bánat mindig erősfogadást zár magában“ és „nincs bánat erősfogadás nélkül“ — mondja Prohászka. — Más kérdés azután (s az ön esetében alighanem erről van szó), ha valaki nem bízik az erősfogadásban. Az ilyen ember többnyire általában az emberi természet felől táplál magában téves (tegyük hozzá: janzenista színezetű) véleményt. Az, hogy erősen elhatározom, hogy kerülöm a bűnt, még egyáltalán nem jelenti azt, hogy valóban egyszer s mindenkorra el is fogom kerülni; ez az emberi erő mérhetetlen túlbecsülésére jogosítana, holott tudjuk, hogy éppen ez a bűnök egyik főforrása, a kevélység. Magunkban semmik vagyunk és semmire sem mehetünk: ez olyan igazság, amely nélkül a keresztény lelki haladás útján egyetlen lépést sem tehetünk. De csak egyik oldala (mint mondják, mindig „paradox“) teljes keresztény igazságnak: hogy én, a semmi, ugyanakkor mindenre képes vagyok „azáltal, aki engem megerősít“; és Isten mindenkinek megadja a szükséges és elégséges kegyelmet. Sok aggályoskodó és bizalmatlan keresztény ember észre sem veszi talán, hogy éppen aggályoskodásában voltaképpen Isten dolgába akar beleszólni, Isten reá vonatkozó tervét akarja a maga feje szerint módosítani. A mi dolgunk az, hogy őszintén elhatározzuk jobbulásunkat; a többit bizzuk derűsen, bizalommal és nyílt szívvel az Istenre. Ha újra elesünk, újra keljünk föl, és nem egyszer, de hetvenhétyszer, s mindig ugyanazzal az eltökéltséggel és bizalommal. A túlságos aggályosság és bizalmatlanság mögött, ha jól megvizsgáljuk a dolgot, nem egyszer lappang góg. A janzenistákról mondta valaki: tiszták, mint az angyalok, de gögösek, mint az ördögök. Aki megvizsgálja magát, nagyon jól tudja, hogy gyarló ember és egyáltalán nem tiszta mint az angyalok; s éppen ezért semmi oka sincs rá, hogy gögös legyen, mint a démonok. A siker föltétele az alázat és a bizalom Istenben, a hála és szeretet iránta, ki sosem fárad bele abba, hogy a bűnösnek megbocsásson, ha a bűnös őszintén és alázatosan megbánja bűnét (és mert bánja, kerülését is erősen fogadja, de nem a maga erejében, hanem Isten irgalmas szeretetében és kegyelmében bízva).